

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: כֹּה אֵלֶּיךָ יָבֹאוּ וְיִתְּנוּ לָּא תַעֲנִי: כֹּה אֵם עֲנָה תַעֲנִי יְתֵה אָרִי אִם מִקְבֵּל יִקְבֵּל

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: כֹּה אֵלֶּיךָ יָבֹאוּ וְיִתְּנוּ לָּא תַעֲנִי: כֹּה אֵם עֲנָה תַעֲנִי יְתֵה אָרִי אִם מִקְבֵּל יִקְבֵּל

רש"י

לקט בהיר

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: כֹּה אֵלֶּיךָ יָבֹאוּ וְיִתְּנוּ לָּא תַעֲנִי: כֹּה אֵם עֲנָה תַעֲנִי יְתֵה אָרִי אִם מִקְבֵּל יִקְבֵּל

ששייך גם על גזילת ממון, שיהיה הימור בעיקר לגזולו ותאמר גר הוא ומותר להוטרפו ולגזולו, לזה אמר אל תאמר כן, שבאומרו כן גנאי הוא לך דבר זה שגם אתה ממנרים בזה, וכן פירש"י שם בגמ' כיון דגרים הייתם גנאי הוא לכם להזכיר שם גירות עכ"ל, וזאת מלבד הלאו שיש בהונאתו בדברים ובממון חוץ מזה גנאי הוא לך (ד"י), אבל אין לפרש שאין זו לא תעשה אלא כמו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (דברי"ד כ"ג ח') לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, כי כאן אין המדובר דוקא מגר מצרי, ומה טעם לא תונה גר גרמני

משום שהיית דר במצרים (רא"ם): (סג) רצונו לומר בזה, הגם שגרותך אינו דומה לגרותו, שהוא היה בחוץ הטומאה ורע מרעים בשר חמורים, עכ"ל לשון גנאי של גרות יכול להיאמר גם עליך, וכן מסיק שם בגמ' היינו דאמרי אינשי דוקיף ליה זקיפא בדיותקיה (מי שיש לו תלוי במשפחתו - רש"י) לא נימא ליה לחבריה זקוף בנימא (פלה לי דג זה שכל שבתלייה גנאי הוא לו - רש"י): (סד) זה לשון המכילתא: אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין ת"ל לא תענון דברי ר' ישמעאל רבי עקיבא אומר אלמנה ויתום שדרכן לענות בהם דיבר הכתוב עכ"ל, פי' דברי ר' ישמעאל שהיה לו לומר לא תענון אלמנה ויתום והיה אז כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, אבל באשר הוא שם הוא פרט וכלל וריצה הכל (ג"א), או אפשר שהוכחתו הוא משינוי הלשון שאמר לא תענון אש ענה תענה, ולא אמר אלמנה ויתום לא תענה (ד"י), עוד אפשר שמימור חיבת אותו מוכיח, שמאמר שאזהרה הייתה על כל אדם, אמר בעונש שאם תענה, "אחיו" פי' את האלמנה והיתום דוקא אז יהיה העונש כך וכך (ארה"ח), וסובר רש"י שר' עקיבא לא לחלק בל לומר שהלאו שייך דוקא על אלמנה ויתום, אלא אמר שאינו צריך לדייק הדבר מן הכתוב, שפשוט הוא שאיסור זה שייך בכל אדם, אלא שדיבר הכתוב ברגיל: (סה) פי' אין להם עוזר וסומך ואין מחזיק בהם להצילם, ואנשי בליעל יודעים זאת ורגילים לענותם: (סו) פי' כאן הוא סיוס המאמר, וחסר הגזירה מה יהיה או כשתענה אותו, ומה שאמר אח"כ כי אש לעוק וכו' הוא מאמר בפני עצמו, והוא נתינת טעם על הגזירה הנשאר בזה כמו שמסיק רש"י סופך ליעול את שלך, זה נשאר בכת, למה, כי אש לעוק וכו', שאם היה כולו המשך אחד והגזירה היא אש לעוק וכו', היל"ל אש ענה תענה אותו ולעוק אלו וכו' (רא"ם), ואל תחמה על לשון רש"י שאמר "גוס" ומה גיוס הוא זה אדרבה הלא חיסר ולא אמר כלום, יש לך לדעת כי דברה תורה כלשון בני אדם, וכן הוא רגיל אלל בני אדם כשרוצה לומר דבר גדול מאוד פוסק את דבריו באמצע ונשאר הגזירה תלוי, וזוה הראה שדבר פשוט הוא ואין צריך לאומרו כי מובן הוא לכל, וכן הוא כאן מיסר הכתוב את העונש, הראה בזה שהמענה תשוי כח הללו דבר פשוט הוא שראוי לעונש גדול אשר אין צריך לפורטו, ואחר שעשה הכתוב את שלו שהראה גדול הפגם שב לפרש למה גוס כל כך, הטעם, כי אש לעוק וכו' וזוה וכו', ואין טענה ואין קושיא הלא הכתוב מפרש את העונש, אה"י שמפרש לבסוף, רק קודם גוס וחיסר

אור החיים

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: כֹּה אֵלֶּיךָ יָבֹאוּ וְיִתְּנוּ לָּא תַעֲנִי: כֹּה אֵם עֲנָה תַעֲנִי יְתֵה אָרִי אִם מִקְבֵּל יִקְבֵּל

כי לגוי גדול אשימך שם ובפסוק (כ"ב ז') אשר הואלתיך מארץ מצרים צפרשת יתרו שגשמות ישראל עלמם היו עבדות בקליפה ואם כן יהיה גר זה כאחד מכם באין הבדל ולזה לא תונה ולא תלחטנו: כב. אם ענה תענה אותו. צריך לדעת למה הואלתיך לומר חיבת אותו ולא הספיק

קדמי קב"א כג ויתקף רוגזו בקרבא ויהוון וקניבון יתמיון: בעמי לעניא די

אלי וגו': (כג) שנאמר והרגתי ו וזניכס יתומים, הנשים לרורות למיחת בעליהן יהיו יתומים ש חצובין" לפי של ב"מ ל"ה: (כד) ישמעאל אומר ו מגי' זה אחד מ עמי קודם" ע ועניי עירך עניי אחרת עניי עירך את עמי תלוכו ו ולחזיק עני ללוח את העני שלא ר עמי (תנח"י): את כחילו אתה עניי שינוי נוסחאות * כי יעק לעכ"י - לבותי * העני (ג"א): (עא) זה לדקה לעני, לזה צר דכתיב עמך הקרובי שאם רק רצונו לומר

לא אלתנה ויתום לא גזנון - לנוג האונאה והאלה הציצוק

קדמי קבֿלָא אַקבֿלָא קבֿלָתָהּ: כג ויתקף רוגזו ואקמול יתכון בקרבא ויהוון נשיכון ארמין וקניכון יתמין: כד אם פספא חוזה פעמי קעניא די עמך קא תהי קה

אם־צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: כג וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים: כד אם־כסף תלנה את־עמי את־העני עמך לא־תהיה לו בנשה

רש"י

לקט בהיר

אלי וגו' * (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם אינו יודע שנשיכם אלמנות וזניכם יתומים, אלא הכי זו קללה אחרת שיהיו הנשים לרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא, והזנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם * לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו (מכיל - ב"מ ל"ה): (כד) אם כסף תלנה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות * חוץ מג' וזה אחד מהן (מכיל): את עמי. עמי ונכרי * עמי קודם * עני ועשיר עני קודם * ענייך עיר ועניי עירך עירך ענייך קודמין, עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין, זה משמעו אם כסף תלנה את עמי תלובה ולא לנכרי, ולאחיה מעמי את העני, ולאחיה עני לאחיה שעמך (מכיל - הנח - ב"מ ע"ה). (ד"ה) את העני שלא תנכה זו מנכה בזיון בהלוואה שהוא עמי (הנח): את העני עמך. הווי מסתכל בעמך כחילו אתה עמי * (סג): לא תהיה לו בנשה. לא שיעני נטחאות * כי יצעק אלי אשמעו ואנקמו ורמב"ן. ווי - וכו'. לגוי - עכו"ם - לכות. העני.

וכמו שאמרנו (בא"י): (סז) וא"ת אינו הכרת שיהיו אלמנות שיכולין להנשא שנית, א"כ הא גופא קשיא למה אמר הכתוב שיהיו אלמנות הלא צדן להנשא (מ"ל): (סח) דלמא מפסיד להו (גמר'), ופי' רש"י ולא יוצל הקרקעות, ויזרעם תמיד ויכחישים עכ"ל: (טז) פי' יוכל להיות דבר זה ויוכל להיות הפוכו, כגון אם בחוקותי מלכו שפירושו אם תרצה לילך בחוקותי אז יהיה לך ברכות ואם לא תרצה אלא תמאס צם אז יהיה להפך, כלומר תיצת אם מראה שיש גם זד אחר, אבל כאן לא יתכן אם תרצה להלוות אז לא תהיה כנושה ולא תקבל נשך, ואם לא תרצה יהיה להפך, אלא פירושו כאשר, לפי שלא כאן הוא מקום הזווי למצות גמילות חסדים, אלא כאן אמר שכאשר יטעך מעות לעני ויבא אליך להלוות לו, אז אני מצווך לא תהיה וכו', כי מצות אלו לא שייכים רק אחר ההלוואה, והזכיר שם המג' ר' ישמעאל (מה שאין דרכו כן) לפי שרש"י בעלמו סובר שיש יותר מג' (מ"ל): (ע) ופרוך בגמ' פשיטא א"ר נחמן א"ל הווא לא נזרכה דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם ע"כ, והרבנותא הווא שאע"פ שהווא עשיר ואין אהה מצווה להחיותו אע"פ"כ הווא קודם לגוי (ג"א): (צא) והרבנותא צוה שמלניו סברא להפך צ"מ ל"ו שהלוואה עדיפא מדקה שהעושר מתצייש לשאול, משא"כ דקה לעני, לזה לריך לומר שאע"פ"כ העני קודם (ד"ד): (עב) פי' רש"י עניים שהם קרובים וממשפחתך, ענייך קודמין דכתיב עמך הקרובים לך, עניי עירך קודמין דהנך הוו עמך טפי עכ"ל, ומציא כאן דרוש זה ליישב אריכות הכתוב ללא לורך, שאם רק ראונו לומר לא תהיה לו כנושה ולא תשימו עליו נשך מה נפ"מ אם הווא עני ואם הווא עמך, ממ"ז אם יש לו מותר

אור החיים

המענה כל אדם אין עושהו כל כך: כד. אם כסף. במכילתא רבי ישמעאל אומר כל אם שצמקרא רשות חוץ מזו וכו'. ולריך לדעת למה ידבר ה' בדרך ספק במקום ודאי. ואולי כי צא הכתוב להודיע ולהשיב גם כן לאשר ישאל השואל בראותו כי ירבה כבוד אדם בזהב לרוב ואולרותיו מלאים הון עתק ללא לורך זו ויאמר אדם

מה הנכ אולרות וזהב לאדם ללא דבר למה לא הספיק ה' לתת לו מזונותיו הנריכים ולא יהיה זה גדול מיעקב אבינו אשר שאל (בראשית כ"ח כ') לחם לאכל ובגד ללבוש, הן אמת כי מה שיחסר לאדם מכדי לורכו יש טעם בדבר ליסרו על עונו מה שאין כן אולרות הון למה לאיש אין לו לורך בהם, לזה הודיע הכתוב כי הסובב דבר הווא אוחס

מאת עמיתך במספר שני תבואת
 ימכר לך: זו לפי רב השנים תרבה
 מקנתו ולפי מעט השנים תמעט
 מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר
 לך: ד"ו ולא תונו איש את עמיתו →

מן חכרה במנין שני עלקתא זבן
 קד: טו קפום סניאות שניא תסני
 זבינהי ולפום זערות שניא תזער
 זבינהי ארי מנין עלקתא הוא
 מזבן קד: יי וקא תונן זבן ית

זר*מז
 צ ציד
 באותן
 אינו
 באותן

זלדמר
 הסמך
 זה שנה
 י לו צ'
 בחורה
 ח ויתן
 גשה כן
 " מאת
 מאבות
 עניות
 בחושוב
 להיות
 א ע"פ
 זה מה
 יך בזה
 ; שעד
 זרונה,
 התיבה
 ה שאם

מהם,
 אדם
 פסוק
 למכור
 " צלו
 הדבר
 יום"י)
 זה על

הפחם
 ומשבות

רש"י

לקט בהיר

מט) וכאלו אמר תרצה "דמי" מקנתו, וכן דביכור הסמון
 תמעט "דמי" מקנתו, והוא חסר ומוזן מעמנו (רא"ם),
 ושינה רבינו ולא השוה אמרונו לומר תמכרה ביוקר
 תמכרה בזול, או לומר תרצה בדמיה תמעט בדמיה, יש
 טעם נכון בדבר (חזן ממה שהוא דרך מליצה ויופי הכתב
 לשנות הלשון) שכשאמר הכתוב תרצה מקנתו מדבר אל
 המוכר, כשיש שנים רבות עד היוכל אז יכול אהה ולריך אהה

ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים*: (עו) תרבה
 מקנתו. תמכרה ביוקר^ט: תמעט מקנתו.
 תמעט בדמיה*: (ח) ולא תונו איש את עמיתו.
 כאן" הזהיר על אונאת דברים, שלא יקניט (איש)
 את חבירו, ולא ישאלו עלה"ה שאינה הוגנת לו לפי
 דרכו והנחתו של יועץ, וא"ת מי יודע אם נתכוונתי
 שינוי נוסחאות • שני שנים • בדמים.

להרבות במקנתו של קנין, ולא שייך לומר שירצה דמים שהלוקח הוא שמרצה ליתן דמים ולא המוכר, אבל שייך לומר
 תמכרה ביוקר, מש"כ שכשאמר הכתוב תמעט מקנתו מדבר אל הקונה כשיש שנים מועטות או אהה הקונה תמעט מקנתו
 של קנין וכן גמר אומר הכתוב כי מספר תבואות הוא מוכר לך הרי שמדבר אל הקונה לזה לא שייך לפרש תקנתו בזול, שאין
 צידו ליקח, ביד המוכר ליתן, אבל שייך לומר לקונה תמעט בדמיה כלומר לא תתן הרבה רק מעט (ג"א): (ג) ר"ל כאן
 שאמר דבר זה פעם שני, שכבר אמר בפסוק י"ד אל חונו, ודאי ששם הוא אונאת ממון וכאן אונאת דברים (ת"כ), וההכרח
 שכן הוא ולא להפך כבר אמרנו שם, ששם המדובר במקח וממכר, וכאן גמר אומר ויראת מאלקך השייך בדבר המסור אל
 הלב, והוא אונאת דברים, ובש"ס השלם כתב כאן פי' תמוה עיין שם: (גא) הנה רבינו אמר כאן ב' דברים, שלא יקניט,
 והוא ענין הוללות ליצנות ורשעות, גם אמר ולא ישאלו עלה וגו' שגורס דביכורו הפסד לחבירו והנאה לעצמו, והאמת שכולם
 נכללו באונאת דברים, אבל בת"כ הביאו רז"ל חמשה משלים וכולם מסוג ליצנות ורשעות, ואפשר שקוג האחר כבר הביאו

אור החיים

פי מה שכתב רמב"ם שם בפרק י"א ח"ל המוכר
 שדכו לשנים שנה אינה יולאה ציובל שאינו חוזר
 ציובל אלא דבר הנמכר סחם או ללמיתות ע"כ,
 והכסף משנה לא רשם מנין הוליא הרב דין זה"י),
 ואולי כי דין זה הוא מה שרשם ה' במאמר זה על
 זה הדרך במספר שנים אחר היוכל פירוש כשהוא
 מוכר במספר השנים למ' או ס' שנה ומעלה, ימכר
 פירוש יכול למכור וימשך המכר גם אחר היוכל ואין
 היוכל מפסיק להוליאח מידו כיון שמכר למספר

שנים, ומה שגמר אומר במספר שני תבואות וגו' י"ח)
 פירוש נותן טעם לדבר למה מכר לשנים ימשך אחר
 היוכל, ואמר במספר שני תבואות ימכר לך מכר
 זה, פירוש כיון שמוכר לשנים הכי זה אינו מוכר
 אלא שני תבואות לא גוף הקרקע, שעל מכירתו הוא
 שמקפיד הכתוב:
 יז. ולא חונו וגו' י"ח) רבותינו ז"ל דרשו (ת"כ,
 צ"מ נ"ח) שהכתוב מדבר באונאת
 דברים, ולפי פשט הכתוב ירלה כי הגם שאמר

אור בהיר

וכו'. לז) דברים נפלאים, הלא גמרא מפורשת הוא צב"מ ע"ט עיי"ש, והכ"מ לא רשם מסתם מחמת רוב פשיטותא, וי"ע.
 ובדפוסים שלנו ישנו לציין אבל נראה בולט שאינו מצעל כסף משנה. (לח) לדרך זה מה שייכות ופירוש דברים אלו. כאן. (הל)
 וכבר אמר זאת, ולמה כפל.

ויראת מאלהיך כי אני יהוה
אלהיכם: וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי
וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וַיִּשְׁבַּתֶּם עַל־הָאָרֶץ לְבַטָּח: שְׁלִישִׁי שְׁנֵי
בְשָׁתָן מִחוּבְרִין יֵשׁ וְנִתְּנָה הָאָרֶץ פְּרִיָּהּ

חַבְרָה וְתִדְחַל מֵאֲלֹהֶיךָ אֲרִי אָנֹכִי
יֵשׁ אֲלֹהֶיכֶם: יֵשׁ וְתִעַבְדוּן יֵשׁ קִנְיִמִי
וְיֵשׁ דִּינֵי תִּפְרוּן וְתִעַבְדוּן יִתְהוּן
וְתִתְּבוּן עַל אֲרֻעָא קְרִחְזֵן:
יֵשׁ וְתִתֵּן אֲרֻעָא אִפְּהָ וְתִתְּקִלוּן

לקמ בהיר

רש"י

בפסוק (י"ט י"ד) ולפני עור לא תתן מכשול, ורבינו הביאנו גם כאן לפי שמתאים לפשוטו ולפי ענינו כאן שהמדובר מרמאות וגזילה וממון חזירו, וזה הוא הענין צותן לחזירו ענה רעה, אלא שנה על ידי אונאת דברים (בד"א): (גב) כגון אם אומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, הוא מכון להקניטו, ויכול לומר שנתחון לשום עוונותיו לנגד עיניו כדי שיחזרט וישוב: (ג) פי' חוץ מן הקב"ה ונדקיו הנאים מכחו וכן תורתו צ"ה אינו מכיר בו שום אדם חוץ הוא בעצמו: (ג) ולפי"ז מה שאמר הכתוב ועשיתם את חוקי וגו' פירושו חוקות ומשפטים של שמיטה ויוכל שאל"כ מה ענינם של צ"פ פסוקים הללו באמצע פרשת שמיטה ויוכל (רמב"ן), ומה שמביא רבינו פסוק אז תראה הארץ מפ' בחקתי, לא לראיה, אלא לתת טעם, שהכתוב בעצמו נתן טעמו למה דוקא גלות הוא העונש על עון ביטול שמיטה, משום שאז תראה הארץ את שנתומיה פי' שנתות שלה,

לרעה^(י), לכך נאמר ויראת מאלהיך, היודע מחשבות הוא יודע, כל דבר המכור ללז שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו^(י) נאמר בו ויראת מאלהיך (ס) - ס: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמיטה ישראל גולים^(י) (אבות ה' ט) שנאמר (כ"ו ל"ד) אז תראה הארץ את שנתומיה וגו' והרצת את שנתומיה, ושבעים שנה של גלות בכל כנגד שבעים שמיטות שבעלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם

אור החיים

למעלה אל חונו ודקדק לומר מיד להודיע כי באונאת מעללים הכתוב מדבר ולא באונאת קרקע, חש הכתוב שיטעה הטועה כי בקרקעות מותר לאונות, לזה אמר לא חונו, וגמר אומר ויראת מאלהיך פירוש הגם שאין דין אונאת בהם הוא דוקא לענין משפט יושבי תבל^(י), אבל לעולם איסור אונאת יש בדבר, וטעם שאמרתי שאין בו אונאת הוא מטעם שהנחתי משפט זה לדון אותו אני, והוא אומר כי אני ה' אלהיכם פירוש שופט^(י) אחכם בדבר הזה לא ללד שמוחר לאונות בקרקע, והרבה דינים מלינו בחורה שבי' סלק משפטם לביט דין של מעלה, ועיין מה שכתבתי בפרשת משפטים (כ"א י"ב), ומה שלפנינו יש טעם בדבר ללד שימלא אדם מוכר שוב מאה בחמשים או להפך אין בית דין יכול

לעמוד על הדבר לדעת הקנין שהוא ללד הרלו^(י) ואח שהוא ללד האונאה וסלק ה' דינו לבחון לבוח ויודע מחשבות אדם ותחבולותיו. וכבר כתבתי למעלה כי מקח טעות ישנו אפילו בקרקעות, וכן כחז הרמב"ם בפרק ע"ו מהלכות מכירה וכן המוכר לחזירו קרקע וכו' ונמלא במקח מום שלא ידע בו הלוקח מחזירו אפילו לאחר כמה שנים ע"כ, ופירושו זה כללו חז"ל במאמרם שאמרו אל חונו באונאת דברים שבה נכלל כל מין אונאת^(י) כי גם המאנה חזרו לרמותו בדברי שקר הוא מאנה^(י) וברי הוא בכלל אונאת דברים:

אור בהיר

ב) שאין הצ"ד יכול להוציאו מידו או לכופו להחזיר המעות. (בא) ומינה אלקים כמו אשר ירשיעון אלהים. (בב) וסגבר וקבל אלא שאח"כ חזר וטוען. (בג) ולפי"ז שייך פסוק זה גם לצ"ד שלמטה. (בד) כגון שאמר לו שדה זה נקי מאבנים ונמלא בו חוץ שרמהו הרי אמר שקר ובכלל אונאה היא. (בה) ומה ברכה היא זו הלא בכל שנה נתן הארץ פירות. (בו) אפי' בשנה הכי

למשבע ות
- וארי תימו
שביעתא ו

לבטח עלי
ואכלתם ל

על הרעב שנה
האויבים כבר נ
הארץ, לומר ש
וישבתם לבטח
שהארץ נתן פ
שמאלו לשבע,
ולהנניע לשנה
לזה חירך שפי
המאמרים וישו
שטעות הדפוס

שכלל תמצל
ועלרה כחה
הראשון, וה

ואכלתם

בשומן הפיו
יכול לאכול
הכרגשים כ
הפירו
וישבתם

חזר לומר

טובה. מז
כונת המחבר
יקמו הארץ מיו
ישו ה' אמת הצ
ויבטחו וישמו

עליו, לכל נעביר עליו את הדרך כלל אפילו בדברים כאילו הוא כאחד ממנו, ומתוך גדרים כאלו נקנה נפש יקרה ומסולסלת מעוטרת המדות הראויה לקבלת הטוב, ויושלם בנו חפץ השם יתברך שחפץ להטיב. דיני המצוה, כגון רוב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה עליו, והודיעונו להזהירונו עוד בדבר שבעשרים וארבע^ט מקומות הזהירה התורה עליו, וכתבו גם כן לחזוק המצוה שבאותו לשון שנצטוינו באהבת המקום נצטוינו באהבת הגר, שבאהבת המקום כתיב [דברים ו', ה'] ואהבת את ה', ובאהבת גר כתיב [שם י', י"ט] ואהבתם את הגר^כ, והרבה דברים כאלו, במדרשים ובקצת מקומות בתלמוד. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות. ועובר עליה וכיזהו עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה.

מצוה סד

שלא להונות הגר בממון

שנמנענו שלא להונות הגר בממון, שאם יהיה לנו עמו משא ומתן שלא להונות אותו, שנאמר [שמות כ"ב, כ'] ולא תלחצנו, ואמרו במכילתא [כאן] ולא תלחצנו, בממון. וזה הלאו נוסף על הלאו שיכללהו עם ישראל כולם, שהם בלאו דאונאת ממון^א, ונזהרנו עליו בדברים ובממון מן הטעם שכתבנו. כל משפטיה במצוה הקודמת לזו. ובלאו דאונאת ממון בישראל נכתוב קצת פרטי ההונאה, בעזרת השם.

מצוה סה

שלא לענות יתום ואלמנה

7 ← שנמנענו מהכביד במעשה או אפילו בדיבור על היתומים והאלמנות,

סד. משפטים לאו ז'. רמב"ם לאוין רנ"ג, הלכות מכירה פי"ד. עיין סמ"ג לאוין קע"ג. סמ"ק פ"ח. טור חו"מ רכ"ח.

סה. משפטים לאו ח'. רמב"ם לאוין רנ"ו, הלכות דעות פ"ו ה"י. סמ"ג לאוין ח'. סמ"ק פ"ד פ"ז.

ח. מו"ב ואילך "האלו". ט. ב"ב ואמ"ד "בעשרים ואחד", וראה מנ"ח סוף אות א' ובהערה ב'. י. ובטור ריש סי' רכ"ח: ויותר צריך ליזהר באונאת הגר וכו' לפי שהזהר עליו בכמה מקומות. יא. וכן הוא בסה"מ עשה ר"ז ולקמן מצוה תל"א. סד. א. לקמן מצוה של"ז.

שנאמר [שמות כ"ב. ומתנו של אדם עמו משרשי המצוה תשושי כח שאין ל איש האלמנה אביה השלמה לקנות מד כאילו יש כנגדינו ונראה זכותם בכל ז מדיני המצוה, ויתומיו באזהרה זו ולא ינהג אדם בהם בדברים, ויחוס על לברכה [שבועות דף שטר מקויים לא י זכרונם לברכה [גיט דין חייבין לטעון נ שיחשבו שהיה יכו' כל מי שימצאו שה ואוהב שלום וכשר, קרוב לשכר אל היה איסור ריבית דרבנן, על נכסיהם, אם לא ועוד אמרו בהם אדם יהיה ידם על יתומים שמכרו פיו

סה. א. כרש"י כאן: הוא זה והוא ממכילתא כאן: שאר כ לענות בהן דיבר הכתוב, וכ" ובע"פ שהם בעלי עושר וכו', הכרותה להם שכל זמן שהב שלרש"י הלאו לכל אדם תש אלמנה ויתום ואפילו אלמנת ד. כ"כ הרמב"ם הלי' דעות דמעשה מצויה ונפשה שפלה

שנאמר [שמות כ"ב, כ"א] כל אלמנה ויתום לא תענון, אבל כל משאו ומתנו של אדם עמהם יהיה בנחת ובחסד ובחמלה.

משרשי המצוה, מה שכתבתי בסמוך בענין הגר, לפי שאלו הן תשושי כח שאין להם מי שיטעון טענותם בכל נפש, כמו שהיה עושה איש האלמנה אביהן של יתומים אם היה קיים, ועל כן הזהירנו תורתנו השלמה לקנות מדת חסד ורחמים בנפשינו ונהיה ישרים בכל מעשינו כאילו יש כנגדינו טוען בכח הטענה בהפכינו, ונחוס ונחמול עליהם ונראה זכותם בכל דבר יותר משהיינו עושים אם היה האב קיים.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שאפילו אלמנתו של מלך ויתומיו באזהרה זו, והיאך נוהגין עמהם, שלא נדבר אליהם אלא רכות, ולא ינהג אדם בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופן בעבודה ולא ילבינם בדברים, ויחוס על ממונם יותר מממוני עצמו, ומפני כן אמרו זכרונם לברכה [שבועות דף מ"ה ע"א] שהבא ליפרע מממונם, אף על פי שיש בידו שטר מקויים לא יפרע אלא בשבועה, מה שאין כן באחר, ועוד אמרו זכרונם לברכה [גיטין דף נ"ח ע"ב] שאם יש להם ריב עם שום אדם, שבית דין הייבין לטעון בשבילם כנגד התובע אותם, וטוענין לתועלתם כל מה שיחשבו שהיה יכול אביהם לטעון, ואם יש להם מעות שמכריחין בית דין כל מי שימצאו שהוא עשיר מנכסים שיש להם אחריות ויהיה איש נאמן ואוהב שלום וכשר, ומפקידין לו מעות היתומים להתעסק בהן בענין שיהיה קרוב לשכר אל היתומים ורחוק להפסד, מה שלא התירו באדם אתר משום איסור ריבית דרבנן, ומכריחים גם כן כל אדם שהוא טוב להם שיפקח עינו על נכסיהם, אם לא הניח להם אביהם שום אפטרופא.

ועוד אמרו בהם [שם דף נ"ב ע"א] שכל משא ומתן שיהיה להם עם כל אדם יהיה ידם על העליונה כמו הקדש ויותר מהקדש באחת, כיצד, יתומים שמכרו פירות ומשכן מהם הלוקח ולא נתן להם הדמים עדיין

סא א. ברש"י כאן: הוא הדין לכל אדם אלא שדיבר הכתוב בהוה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם. והוא ממכילתא כאן: שאר כל אדם מנין ת"ל לא תענון דברי רבי ישמעאל, ר"ע אומר אלמנה ויתום שדרכו לענות בהן דיבר הכתוב, וכ"ה במכילתא דרשב"י המובאת לקמן הערה י"ג. ובסמ"ג: מפני שנפשם שפלה וכ"ו ואע"פ שהם בעלי עושר וכ"ו, ואע"פ שפירש רש"י שה"ה וכ"ו, מ"מ אומר אני שחפס אלמנה ויתום מפני הברית הכרותה להם שכל זמן שהם צועקין על מעניהם הם נענין. ובביאורי רש"ל ודינא דחיי ומגילת ספר ביארו שלרש"י הלאו לכל אדם תשושי כח דוקא ואלמנתו של מלך אינה בכלל, ולסמ"ג וחינוך והר"מ בסה"מ דוקא אלמנה ויתום ואפילו אלמנת מלך. וראה מנ"ח אות א'. ב. לעיל מצוה ס"ג. ג. בקצת כ"י דפוסים "ואביהן". ד. כ"כ הרמב"ם ה"ל דעות פ"ו ה"י, ובפ"י הרמב"ן כאן: ושעם כל אלמנה אפילו עשירה בעלת נכסים, כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה. וראה לעיל הערה א'. ה. ברמב"ם שם "לבס". ו. בוי"א "מעל ממך".

7

לפתוח ואם אתה אומר עשרה (יד) אלא מאה וד' אלף כשאתה אומר ימים ב' פתחת הלכה (טו) בעדים נפרש במרובו שהורי כשאתה אומר אלף וריבוא לא ננעלת. ותניא ר' אומר לא הרגו נהרגים (טו) דבתוב כאשר זמם אלמא בלא הרגו ששחעו קרא מדלא (יו) כתיב כאשר עשה ואע"ג דברורגו הוה ליה (יז) למימר מק"ו אמרין אין עונשין מן הרין וילפינן מקראי במכות פ"א [ס' ב'] .

סימן קפ (א)

76 גר לא תונה. לא תונו איש את עמיתו. הוהיר הכתוב כפ' בהר סיני לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך אני ה'. ותניא בת"כ ומייתנין בהוהב [י"א ב'] באונאת דברים הכתוב מדבר אתה אומר באונאת דברים או אינו אלא באונאת מסון כשהוא אומר אל תונו איש את אהוי הרי אונאת מסון אמור הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשך הראשונים אם היה בן גרים אל יאמר לו (ב) פה שאכל נבילות ומריפות ילמוד תורה שנאמר מפי הנבונה אם היו יסורים באין עליו או מקבר את בנו לא יאמר לו כדרך שאמר הכוירי לאיוב הלא יראתך כפלת וגו'. ובשם שאונאה בדברים כך אונאה בעין רע שאמר (ג) פני רעים שמסור ללב. כדתניא (ד) יהודה אומר ויראת מאלהיך ותניא [י"א א] אף (ד) לא יתלה עינו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. ותניא בהוהב לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו למדנו שלא הוהיר הכתוב באונאת דברים אלא ליראי ה' אבל אם עברין במזיד הוא אפילו בדבר אחד ולא עשה תשובה רשאי להנאותו (ה) בדברים. והיינו דאמרין במגילה בסוף הקורא את המגילה [כ"ט ב'] האני מאן דמני שומעניה שרי לבווי בני' ושי' (ו). כדאמרין במד"ק [י"ז א'] שגדה רב יהודה מאן דמני שומעניה ואמר (ז) ר' אמי האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עברינא. והיינו דאשכחן כסדרש

(ח) מינוי החונה אותך שאתה רשאי לה בתורה ובמצות. וצריך להוהיר שאנאו אונאה לא ננעלו שנאמר הנה ה' נצב [י"א ב'] גדולה אונאת דברים מאנו

גר לא תלחץ. הוהיר הכתוב כב' מקומו לא תלחץ (ולא תוהיר לו כנושה) לו עובר בני' לאוין משום לא תלחצנו וגר ל דאמר התם כי אתא רב דימי אמר מינוי תהיה לו כנושה למדנו פי' הלחיצה ש יבקש

אלמנה ויתום לא תענון. הוהיר הכתוב יענה אותם לא באונאת דבר הוצרך הכתוב להוהיר עליהן

תועפות ראם

השעת מועט כ"ל. (יד) עשרה או אינו אלא כ"ל וזה לשון הת"כ סוף מעורר אם א"ל ימים עשרה או אינו אלא מאה אלא מהאיש אלא א"ל אלא רבוא כו' וא"כ משכ"ל מהא וד' אלף ס"ס חובה וד' ו"ל ור'. (טו) הלך כ"ל. (טז) הרגו אין נהרגים דכתיב כ"ל וכו' נדפסם אלא שכתוב שם ר' יהודה אומר ולפינו דריבי אומר. (יז) מדלא כתיב כאשר עשה כו'. רבינו לשיטתו שכתב לעיל ס' י"א כפי' המשנה דמכות ס' ב' א"ל הרי כבר לאמר לעשות לאחיו והרי אהוי קיים פי' מלשות דריס דמשמע לעשות ולא עשה ור"ל דמנה עובד דם ככלל נהרג חייבם אכל מיעוסא לפסור נהרגו אין כאן וכמשכ"ל בביאורי ופסיר סיים כאן ואע"ג דנהרגו הול"ל מק"ו אמרין אין עונשין מן הרין ודלא כפרס"י מכות ב' ב' שכתב בריש"ע הרגו אין נהרגין דכתיב כאשר זמם ולא כאשר עשה עכ"ל דמשמע מרדכי דמיעוסא דכאשר זמם כ"ל לפסור נהרגו ולחפוקי מק"ו וגם משכ"ל רש"י שם ב' ב' במשנה ד"ה לעשות לאחיו אין ר"ל לייק מתיבת לאחיו דמיוהר כמשכ"ל הפ"ג שם ד"ל"כ להסם תפס רש"י כפי' המשנה היבת לעשות וגם הוא כותב רש"י דק"ב ב' שאל זכר הפסוק דתיבת לאחיו אלא כוונת רש"י דלעשות משמע שעדיין לא עשה וכמשכ"ל הר"אם והיינו ק"ו דכאשר זמם ולא כאשר עשה שכתב למעלה אלא דכאף חולק על הר"אם דהיר"אם לא כ"ל מה מיעוסא לפסור נהרגו כ"ל אכל רש"י ס"ל דמה מיעוסא דלא נדרוש ק"ו להרגו וכ"ל רבינו ירושם במשפטים נתיב ב' ח"י כה"ל ונראה לפרס"י דה"ה אם הלך אין לוקין משמע כאשר זמם ולא כאשר עשה עכ"ל לשיטת רבינו הר"א"ס אם הלך אין לוקין משמע דאין עונשין מה"ד ולשיטת הר"א"ד אם הלך אין לוקין משמע דאין עונשין מה"ד ולשיטת רבינו הר"א"ס לשיטת רבינו הר"א"ס לכאורה נראה כיון דבממון עונשין מן הרין כמשכ"ל בביית הלוי חלק ראשון ס' ב' ג"כ אות' ה' הרין עתק דלפניו שילם ע"פ ע"י חייבין לשלם כה"ר בתוס' ב"ק ב"ד ב' ד"ה ועדים מיהו אין זה הכרח דלפסור ד"ל כמשכ"ל הר"עב"א בתי' למכות ד"ב ע"ב ור"ל דאע"ג דעמיתא דאמרין שאל הרגו אין נהרגין היא מפני שאין עונשין מה"ד וגי' ממון עונשין מה"ד מ"מ לא חלקה הורה וכוון דנני קבלה קי"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה ה"ה לענין ממון אע"ג דהוי כדון אהדורי שאין הפסוק ס' ל' לדרין עכ"ל ועי"ש בביית הלוי אות' י"ב שכתב לזכר גרור דים פירכא על הק"ו דממון ד"ל מה לכאשר זמם שכן חייב גם בנפשות האמר ככאשר עשה שפסור בנפשות ומש"ה לפסור גם בממון עי"ש שייחס זה להריסב"א וא"כ גם דעת רבינו נעמיה בזה כמאן ס"ל. (יח) ליה. י"ל לן.

(א) כנראה דלג הסופר ככ"ל פלריי ס' קע"ה. המעתיק. ועיין להלן ס' י"ג משכ"ל ד"ל ס' קע"ה גר לא חונה. והוא נדפס ס' כ"ב עי"ש כל הסמין ואח"כ י"ל ס' ק"ה לא תונו איש את עמיתו הוהיר כו' והוא נדפס ס' י"א. (ב) לו זכור מעשה אבותיך אם היה גר וכל ללמוד תורה וכו' ס' ק"ה לא תונו איש את עמיתו הוהיר כו' וכן צריך להגיה בסמ"ג ללפין קע"א. (ג) שמהרה פנים רעים כ"ל. [הגר"א"ד] (ד) ר' יהודה אומר אף כו' כ"ל ועי' ה"ל מהר"א"ל פסקים קי"ב ב' ומה פסקים שם ויש לתקן י"ל דר' יהודה איירי בשעה שאין לו דמים והוא אינו רואה ליקח כמבואר בת"כ בדברי ר"י אכל כפסחים שם מיירי אף שזורה לקנות דהוי חה"ש כח"ה אם לוקח בלא דמים כדאי' גיומא דפ"י וכ"כ בהת"ה לה"ש שם. (ה) להונוחו כ"ל וכן בממון י"ל כן. (ו) ס' גיפסא שפייא פי' אחר בן גייה או בן שפחה פי' אחר נערת שמתא כדאמרין כו' כ"ל וכ"ה בסמ"ג שם. ונכדפסם חסר הפי' האמצעי ועיין פרט"י מגילה שם. ובסוף דקדק אהא דמותר לבנות את אמו אע"פ שהיא נזונה וכסודיה ומכאן דרב אש' בלעמיהו אילי בלעמדין י"ב א' וכ"כ הערוך ערך סן ועיין מג"א ס' קל"ח סק"ג ובשיליהו מס' סוכה ונגדרים ס"ד א' ר"ן ד"ה ר"ל. (ז) ואמר ר' אמי [שבת ה' א'] הוי מן

מאן כו' לפינוי שם אמר רבא ונכדפסם ובסמ"ג שם נבי המקשה טלמו לנעת ר' אמי אמר נקרא עברי כל המקיים דברי חכמים נקרא טעם ועי"ש בדברי כו' וכ"ה בסמ"ג לפינוי אכל בהנמ"י פי"ד מה"ל מכ רמ"א לחו"מ ס' רכ"ה ספק ח' ובסמ"ע שם ס' כהעיר שזמן וכ"כ בס' חס"ה כ"ל י' בבב"ר מוס' נ לק"מ דלם הוהה אחרים לריך לדון דכרר טס מי ה' נקט המדרש דבר פשוט אם הוהה אותך ואתה יודע כ"ה בשם מרדכי הארוך ור"ל המכילתא משפטים ועיין כנ"ל דרוב

(א) התלמו כ"ל ונכדפסם חסר מקרא' זה. (ב) וא"כ אמאי קאמר ח"י מה הוא ואפשר דכווני קאמר לחייה זו ח"י כו' עכ"ל ואפי' אומר דכוונת ר להלן ס"ס רי"ג בביאורי ועי"ל רבינו לחייה זו ח"י משו"ה כו' וגו' רבינו בגמרא כמשכ"ל רש"י בב"מ ו היכי כתיב אלא מדכ' בעגד עברי לא חרדה בו כס ובתנבות חדשות לפמ"ק ס' פ"ה. (ג) נדפסם כהנו למדנו כסוף כו'. [הגר"א"ד]. (ד) עלמו על דין

(א) נדפסם ממון וכ"ל לכאורה. [הגר"א"ד]. ולשון גו' הכת"ל לא באונאת דברים היינו במאמר ו כחב כל אלמנה ויתום לא תענון ל"מ בממון אלא א דברים רעים פי' ל"מ בממון אלא אפילו בדברים ו ווי העמודים דמכילתא משפטים פי"ח משמע דבין כל אדם מדלג כתיב לא תענון ור"ע ס"ל שדבר הכ כל שני אדם הן בלאו דלא תענון אלא דמשמעות דו כו' ועי"ש שפירש דר"ע פליג וס"ל דדוקא אלמנה

ספר יראים
רבינו אליעזר ממיץ זצ"ל

(ח) מיני הוזהר אותך שאתה רשאי להגאותו ת"ל עמיתו פ"י כיון שהוזהר אותך הרי הוא עברין ואינו אתך בתורה ובמצוות. וצריך להזהר מאונאת דברים דאמר רב חסדא [פ"ט י"ט א'] כל השערים ננעלו ושערי אונאה לא ננעלו שנאמר הנה ה' נצב על חומת אנך וכידו אנך. ואמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחא [י"ט ב'] גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שבוה נאמר ויראת מאלהיך וכוה לא נאמר ויראת.

סימן קפא [נ]

ג"ר לא תלחץ. הוזהר הכתוב ב' מקומות על לחיצת הנר כדכתיב וגר לא תונה ולא תלחץ (א) וכתיב וגר לא תלחץ (ולא תהיה לו כנושה) לחיצה זו אינו (ב) יודע מה הוא אבל מדתניא בהובב [י"ט ב'] הלוחצו עובר ב' לאוין משום לא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו כנושה (ג) ולמדנו בסוף איורו נשך [י"ט ב'] דאמר התם כי אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחבירו שאסור לעבור לפניו פ"י שלא יראה כתיובע ת"ל לא תהיה לו כנושה למדנו פ"י הלוחצו שילך עם [הגר] לפניו משורת הרין ולא יעמיד עצמו (ד) לדין ולא יבקש עקיפין וענינו להכאיב ללבו.

סימן קפב [נד]

אלמנה יתום לא תענון. הוזהר הכתוב בפרשת ואלה המשפטים כל אלמנה ויתום לא תענון פ"י לא יענה אותם לא באונאת דברים (א) ולא כדברים רעים ודבר זה אפי' בכל ישראל אסור ולא הוצרך הכתוב להזהיר עליהן אלא לעבור עליהן בב' לאוין.

תועפות ראה

מאן כו' לפי שם אמר רבא ובגמ' נ"ט איהא וזמרינן נמי ואולי גם כן נהוהוה בעשות ר' אמי [הגרא"ד]. מיכו נדה י"ג ב' נ"ז המקשה עמו נדעה ר' אמי אמר נקרא עברין ואפשר דדוקא כיה אמר ר' אמי נקרא עברין ועין נדה י"ב א' שר' אמי אמר שם כל המקיים דברי חכמים נקרא טוב ועיי"ש בדברי רבא ועיין בס' כלילת המורה מערכת העין אות א'. (ח) במדרש מנין הוזהר אותך כו' וכו' במג"ל לפנינו אבל בהגמ"י פ"ד מו"ל מיהרה הע"ו כהנ ע"ש ס"ה שם המדרש שם הוזהר עמו אהי רשאי להוכיח ועיין בהנהגת רמ"א לחו"מ פ"י ר"כ סוף א' ובסמ"ע שם סק"ד ולא ראה דברי רבינו פ"י שכתב פ"י כיון שהוזהר אותך ה"ה עברין כו' ומבאר בסעיף שוקן וכו' בס' חפ"ת כלל י' בבאר מים חיים אות ל"א ומה שהקשה שם הסמ"ע י"ש אם הוזהר אותך יותר מאלו הוזהר אחרים לק"מ דאם הוזהר אחרים תיך לדין בדבר ע"י טו מה האדם ואסור לדין אותו לעברין עד שיזכר היסב שהוזהר לאותו אדם על חסד ומש"ה נקם המדרש דבר פשוט אם הוזהר אותך וזהו כדברי שו"ת יודע בדלי שוטה אותך על לא דבר אתה רשאי להגותו שאינו אתך בחורה ומזנות ועיי"ש בב"ח שם מרדכי הארוך וז"ל המכילתא משפטים ריש פ"ח ומיין שם הוזהר יוכל להאן ת"ל וגר לא תונה ועיי"ש בכרורי המדות ועיין בגמ"ע דרוק ס"ח פ"ה הכתוב דלא כדברי רבינו שם המדרש.

(א) הלוחצו כ"ל ובגמ' חסד מקרא זה. (ב) א"י מה הוא. כתב השם חסד אפי' דכמכילתא משפטים פ"ח אמרו ולא תלחצו בממון וא"י אמתי קאמר א"י מה הוא ואפשר דכוונה רבינו כיון דכתיב תרי קרתי ולא תלחצו ולא תלחץ, על הכתוב הב' וגר לא תלחץ קאמר לחיה זו א"י כו' ע"ל וא"י אומר דכוונה רבינו לפת"ל בגמ' ס' י"ב וככלל זה הוזהר י"א אונאת ממון ויש אונאת דברים ועיין להגן ס"ס ר"י"ג בכרורי ועיי"א רבינו לחיה זו א"י מה היא פ"י מאי איהא בין אונאת ממון ללחיצת ממון עד פ"י עי"ך שם הגר לפיכך משו"ד כו' וגי' רבינו במג"א כהנ"ב רש"י בב"מ י"ט ב' ה"ג כו' הוזהר כהנ"ב הריטב"א בחי' שם ע"ש הרשב"ד הלוחצו נמי כו' ולא ידענא היכי כתיב אלא מדכ' בעבר עברי לא תדנה בו כסדר דהיינו לחיה וכו' דכן תורין הוא ע"ל ועיין רמב"ם פ"ד מהל' מכירה ס"ז ובגהות השו"ת לסמ"ק ס' פ"ח. (ג) בגמ' כתוב וגר ככלל ישראל הוא למדתי דומיה דלא תהיה לו כנושה ופי' דלא תהיה לו כנושה למדנו בסוף כו'. [הגרא"ד]. (ד) עמו על דין תורה כ"ה במג"ל לאוין קע"ב ובגמ' חסד מן ולא יעמיד עצמו ועיין בגמ' שם השו"ת לסמ"ק ס' פ"ח.

(א) בגמ' ממון וכו' לגאורה. [הגרא"ד]. וגשן הרמב"ם בסמ"מ ל"ח ר"י שלא יענה אותו לא במאמר ולא במעשה ע"ל וא"כ פסיר י"ל ג"י הכת"ל לא באונאת דברים היינו במאמר ולא בדברים רעים היינו במעשה ובס' חרדים פ"ד מל"ח שם וקנה כל יום כ"ג כ"ד כתב כל אלמנה ויתום לא תענון ל"ג בממון אלא חסדו לדבר בהם בקושי היו עיני ע"ל וזהו כהנ"ב היראים הדגס לא באונאת ממון ולא בדברים רעים פ"י ל"ג ממון אלא חסדו בדברים ומש"כ רבינו ור"י חסדו בכל ישראל אסור כו' לעבור עליהן בב' לאוין חמה עליו כביאור ווי העמודים דכמכילתא משפטים פ"ח משמע דבין לר' ישמעאל בין לר"ע אין חילוק בין יהודים ואלמנה לשאר כל אדם אלא דר"י י"ק שאר כל אדם מדלא כתיב לא תענון ור"ע ס"ג עבר הכתוב בהוזהר וא"ך כתב רבינו דביתו ואלמנה לחוד קאי לאו זה ולא בשאר כל אדם וגם השם חסד דקיק מהכילתא ע"ד רבינו הר"א"ם עיי"ש אולם בס' משנת חכמים פ"י ו' יצין שמועה אות א' כתב דדוחק לומר דל"ע ה"ה כל בני אדם הן בגלו דלא תענון אלא דמשמעות דורשין איכא בנייהו דמר מסיק לה משון לא תענון ומר ס"ל דדיבר הכתוב בהוזהר דז"ל כו' ועיי"ש שפירש דר"ע פליגי וכו' דדוקא אלמנה והוזהר חסד דמת הרמב"ם בסמ"מ מהל' דישוח כמו דקיי"ל דהגהת כר"ע מהביר אלו דבריו

כעדים ודכתיב למימר

ו ויראת באונאת הא מה זכור ובר ספי יראתך עניא (ר') עניא לו דמים בתורה יד הוא דא את יב וירודה בסדרש

אלה מהא עין נהניס שמו שכתב ולא עשה יצו הו"ל עשה ע"ל ע"ל ר"ל לדיק זכר הקיום מעשה אלא וכו' רבינו בני הר"א"ם לעיין ממון יאפילו טימם ד"ב ע"ב וכוון דגני ז' הלי אוח שות ומש"ה

בגמ' ס' וקם אבותך (ג) שזראה י"ק י"ל דר' דהיו חס"ש יפא שפ"א עיין פת"ל ג' א' וכו' מ' א' הלי אלו אפי'

אונגא דברים מדי וגדל עונשו
 פלא אונגא דברים, שהוא חמור מאונגא ממון, מה שאמרו (ב"מ נט.) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונגא. והוא נפרע על-ידי הקדוש ברוך הוא בעצמו פרוץ חוק. וגם בזה רבים בשלו, פי לא ידעו מהו אונגא דברים. והפלא הוא, שכל שמצער חברו בדבריו הוי אונגא דברים. וכדי לידע באיזה דברים מצטער חברו, יקום תמיד מאמר רבוחינו זכרונם לברכה שאמרו (שבת לא.) דעלך סגי לחברך לא תעביד (193):

ורבים מעמי-הארץ זה דרכם כסל למו, שמצערים את חבריהם דרך שחוק וקלות-ראש כדי להרבות שמחה של הוללות, והרי זה כמתלהלה הורה וקום (194), וענוש יענש באפן שתהיה השמחה לתועה נהפכת. ולפי חמור שבו צריך לעמד על המשמר הרבה, כי אדם עשוי להקפיד ולהרגיש ולהצטער אפלו על שיחה קלה שמדברין לו, והוא אינו מרגיש בצער חברו, וחושב ברא מאי (195) אם אני מצער אותו בשביל שעשה עמי שלא בהגון, הדין עמי לצערו, ואם הוא דרך שחוק אין כאן צער, כי כן דרכם של בני-אדם, ולשחוק אמרתי מהולל. ומתוך כך אין איש נחם על רעתו, פי לא יחשב לו עון אשר חטא:

אבל ראוי לדעת, כי לא התר לצער בדברים אפלו למי שצער אותו, אם לא דרך תוכחת מגלה מאהבה, אבל אם עושה לנזקם נזקם הרי הוא עובר על לא תקם (ויקרא יט יח), ובנדאי שפשצותה תורה שלא יוננו איש את עמיתו (שם כה יז) לא הצרכה לצוות על עמיתו מבקש טובתו, דאטו בשפטני עסקינן (196), אלא אפלו אם צערו לא התר לשלם לעושה הרעה כרעתו. ואם הוא דרך שחוק, נמצא שעושה שחוק בדמו של זה והרי זה בכלל לצנות, שאמרו עליו שתחלתו יסורין וסופו פליה (ע"ז יח). לכן יהא אדם זהיר מאונגא דברים, ובפרט מאונגא אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה ענש אונגתה קרובה (ב"מ נט.), ולעולם ישפדל שיהא רוח הבריות נוטה הימנו, ויבזה יהיה רוח המקום נוטה הימנו:

אין לצער בדברים אלא דרך תוכחה
 יזהר מליצנות ומאונגא אשתו מאד

יפה מראה

193) דעלך סגי וכו'. תרגום: מה שעליך להורגו, ואומר אני משחק בלבד. שנאו לא תעשה לחברך. 194) חזרה 195) ברא מאי. תרגום: בזה מה. זיקים. כלשון הפס' (משלי כו יח), והכוונה משל לאדם חזרה חיצים על חברו 196) דאטו בשופטני עסקינן. תרגום: וכי בשוטים אנו עוסקים.

ספר פלא יוצר האל והמבורח
 רבינו אליעזר בארן זצ"ל
 נזק ונסקו יחי' יוס' בן צמק רבבן ת"י

יח פל-שכב עם-בהמה מות יומת: יס זבח לאלהים יחרם בלתי ליהוה לבדו: לא-תונה ולא תלחצנו

יח פל דישכוב עם בעירא אהקטלא יתקטל: יס זבוח לטענות עממיא יתקטל אלהן לשמא דיי בלחודוהי: כגוירא לא תונון ולא תעיקון

תולדות וביה אהרן והסופות

[יח] זכות שם, ימות שם, סנהדרין טו. נס: טז; ירושלמי זכות פ"ד, סנהדרין טז. סנהדרין טז: טז. ע"ו נא, ירושלמי זכות פ"ט א, שנת פ"ו ב, נזיר פ"ו א, סנהדרין פ"ו ז ט, אצות דרבי נתן פ"ב, סופרי פנחס פקל"ד, עקב פמ"ג, שמו"ר פט"ו פמ"ג פמ"ג, שש"ר פ"ו ח, איכה רבה פ"א ג, תנחומא וכן נלק, ספיקא דכז כהנא פ"ב פ"ד, ספיקא דנמי פ"י פ"א, ש"ט פ"ג, אליהו רבה פ"ל זכר ח"ב קנ"ג, ח"ג ק"ה ו"ח ג. [כג] ז"מ נח: טע; ירושלמי ז"מ פ"ד, מסכת גרים פ"ד, נמד"ר פ"ו, שו"ט פמ"ג, אליהו רבה פ"ח פ"ח, כ"ט.

שפתי חכמים

ט דבתיב (ויקרא כו ט) כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. (רש"י שם ט: ד"ה ת"ל): על מד"א כתיב ביה "עובר לאלהים בזכיחה יחרם" שמע מינה אפילו אינה עבודה שלו קאמר. (רש"י שם): פ פירוש בשלא כורכה, אבל בכורכה פירוש שעבודתה בכך, מאיכה יעבדו הגוים (דברים יב ל) נפקא שהן כולם במיתה, כמו שפירש רש"י בפירוש ראה בפסוק איכה יעבדו וגו' (שם):

(יח) (ס"א) כל שוכב עם בהמה מות יומת. כסקילה, רוצע כנרצעט שמתו צהן דמיהס (צ) (ויקרא כ טו): (יט) לא-להים. לעבודת גלולים, אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד צני"י) היה צריך לפרש ולתמוז אחרים, עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים, שכל למ"ד וצ"ח (וה"א) המשמשת צדאש המיצה, אם נקודה צחט"ף (ר"ל צווא) כגון למ"ק, למד"ק, לעיר, צריך לפרש לאיזה מלך, לאיזה מד"ק, לאיזה עיר, וכן למלכים ולגלולים צחיר"ק, צריך לפרש לאיזה, ואם אינו מפרש כל מלכים נמשמע, וכן לאלהים כל אלהים נמשמע אפילו קדש, אבל כשהיא נקודה פח"ח כמו למ"ק, למד"ק, לעיר, נודע צחיה מלך (מד"ק), וכן לעיר נודע צחיה עיר מד"ק, וכן לאלהים, לאותן שהוחרתם עליהם נמקום אחר, כיוצא בו אין קמוף צחלקים (מהלס פו ט), לפי שלא פירש, הוצרך להקד פח"ח: יחרם. יומת ט, ולמה נאמר יחרם, והלא כבר נאמר צו מיתה נמקום אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא וגו' (דברים יו ה) אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה, שלא תאמר כל עבודות צחיה, צא ופירש לך כאן וזבח לאלהים יחרם, לומר לך, מה צחיה עבודה הנעשית צפנים לשמים, אף אינו מרצה המקטיר והמנכן שהן עבודות צפנים וחייבים עליהם לכל עבודה זרה, צין שדרכה לעבדה בכך, צין שאין דרכה לעבדה ע"צך, אבל שאר עבודות, כגון המכבד והמברך והמגפף והמשקף, אינו צחיה פ אלא צחיה (מכילתא, סנהדרין ט:):

(כ) וגר לא תונה. אונאת דברים, קונטרס לר"י צלע"ו כמו וְהַכְּלִיפִי אֶת מוֹנֵגָא אֶת פְּשָׁעִים (ישעיה מט טו): ולא תלחצנו. צגזילת ממון (מכילתא):

סלעג, לגלג דערצערטנו, העצקע:

מוסף רש"י

[יט] יחרם. צא הכמוז לעונשו מיתה, דהאי יחרם לשון מיתה, דכתיב (ויקרא כ ט) כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת (סנהדרין ט:): שיואמר להם כה אמר ה' וגו' והרגו איש אחיו וגו'.

בינת המקראות

הגאולה: והאכלתי לחית השדה את בשרם של האומות שהיו (מונין) מקנתרים אותך בנידופיהם (לשון אונאת דברים): וכעמים. והעופות הרגילים לשתות דם ישכרו מדמם כדרך השוהה עמים: הוא יין עבים או רמונים היוצא על ידי כתישה: אביר. חזקו של יעקב:

אבן עזרא

לעבדו מקדם. ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: דה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו, שהוא שם העצם, ולא יתערב אחר עמו: כ וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עבודה זרה לא תונהו בארץ, בעבור שיש לך כח רב ממנו, וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח, ככה הייתם והאלמנה שהם ישראלים, ואין להם כח. ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמר אם תענה, כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעורם.

יח פל דישכוב עם בעירא אהקטלא יתקטל: יס זבוח לטענות עממיא יתקטל אלהן לשמא דיי בלחודוהי: כגוירא לא תונון ולא תעיקון

כחכמתם, צוה הכתוב לא תחיה תחיה: יט זבח. ב' במסורה. זה לכבודני ושם דרך אראנו בית זבוח ומורה להקב"ה מכבודני ו זבוח לאלהים יחרם: יחרם.

ספורנו
כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: האלהות יחידו, אף על פי שבכלם י יחרם. מנפש ועד בשר, כי חרם הם, פה שיקבלום לאלהי המקבל הוא חרב ט והיית חרם כמוהו: דה' לבדו.

(לעיל)

להזכיר אותנו בלאו שלא נזיח א טמאת השם רבת המהומה והשוו פה בלאו, וכן בכל מרובי התקלה החמול ולא תכסה עליו (שם יג ט) כופר לגפש רוצח אשר הוא רש (יט) זבוח לאלהים יחרם כלומר לאותן האלהים ע אחר, זהו לשון רש"י. ור"א פירז מרבו לישראל, שכבר הזהיר עי בעבור הגר הכתוב אחריו, כי על ו זבח לאלהיו כאשר היה עושה בעשרת הדברות הזהיר על ע"ז נ והמשפט שנעשה בו, כאשר עשה אלה הם המשפטים אשר ישים י מיתה, כי יחרם מיתה ב"ד, וכן האדם לא יפדה מות יומת (ויקרא כו א) אשר זבח לחרם יהיה חייב שיחרם שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חו

כ וגר לא תונה וגו' כי גר אף הוא יכול להונומן, כי גרי יכור כי הייחס כמומו. ומנצ"ן זו מדעו שאשמע לעקת דלים כלא:

(ס) וגר לא תונה ולא תלחצנו וז בפסוק בין דברים עובר בשלשה לאו הניית דברים, ולא תלחצנו, זו הניית מ פסוק שני לאוין, לא תונה איש את ענ

מקראות צדלות המתאון

יזכא לאור ח"י מכוון המתאון

פִּי-גֵרִים הָיִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
כֹּא כֹל-אֱלֻמְנָה וַיְהִי לָא תַעֲנִין:
כֹּא אִם-עֲנִה תַעֲנִה אִתּוּ כִּי אִם-
צַעֲק יִצַּעֲק אֵלַי שְׁמַע אֲשַׁמַּע צַעֲקָתוֹ:

לָא אַרְי דְּרִין הָיִיתוּן בְּאֶרֶץ
 דְּמִצְרַיִם: כֹּא כֹל אֲרַמְלָא וַיְהִי
 לָא תַעֲנִין: כֹּא אִם עֲנָה תַעֲנִי
 יְהִי אַרְי אִם מְקַבֵּל יִקְבַּל קִדְמֵי
 קִבְלָא אֲקַבֵּל קִבְלַתָּה:

תולדות ובית אהרן והוספות
 [כא] שמו"ר פ"ל ט, רות רבה פ"ה, שו"ע פ"ה, מדרש
 שמואל פ"ה, אליהו רבה פ"ג, אליהו רבה טז, וזה ח"ב כ"ג ט.

שפתי חכמים

צ"ו כ"י גרים הייתם ש"ב על "לא תוננ" לברוך, שהוא באונת דברים, אבל אינו סיבה למניעה "לא תלחצנו" שהוא גזילת ממון, כי אין גרות סיבה אל המניעה: ק בא לפרש שכל ישראל גרים היו, אף אברהם יצחק ויעקב, דכל לשון גר וכו': ד דב"א "כ"י נתינת טעם היא אשלמעה, ועל כן צריך לומר דמקרא קצר הוא וכאילו אמר א"ם ענה תענה אותו סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק וגו', כמו שפירש רש"י בעצמו:

כִּי גֵרִים הָיִיתָם. אִם הוּנְתוּ אִף הוּא יִטוּל צִלְהוּנוֹתְךָ, וְלוֹמַר לְךָ, אִף אַתָּה מַגְרִים בָּאתָ, מוֹס טַקְרָא אַל תִּחַמַר לְתַצְרְךָ (מכילתא, ג"מ נט:). כֹּל לְשׁוֹן גֵּר, אִתָּה שֶׁלָּא נוֹלַד קְבָלוֹתָה מַדְיָנָה, אִלָּא בֵּית מַמְדִינָה אַחֲרַת לְבוֹר שֶׁס: (כ"א) כֹּל אֱלֻמְנָה וַיְהִי לָא תַעֲנִין. הוּא הָדִין לְכֹל אִתָּה, אִלָּא שְׂדֵנָה הַכְמוֹן בְּהוּוּה, לְפִי שֶׁהִס תַּשׁוּטִי כַּח וְדַבַּר מַלְוִי לַעֲנוּסָה (מכילתא): (כ"ב) אִם עֲנָה תַעֲנִי אִתּוֹ. הִרִי זֶה מִקְרָא קֶטֶר, גּוֹס וְלֹא פִירַשׁ רַעוֹנָשׁוֹ, כְּמוֹ לֶכֶן כֹּל הַרְג קִין (מלש"ת ד טו) גּוֹס וְלֹא פִירַשׁ רַעוֹנָשׁוֹ, אִף כֹּאֵן אִם עֲנָה תַעֲנִי אִתּוֹ, לְשׁוֹן גְּוִיָּס, כְּלוֹמַר סוֹפֵךְ לִיטוּל אִתְּךָ שֶׁלָּךְ, לְמַה, כִּי אִם צַעֲק יִצַּעֲק אֵלַי וְגו':

אבן עזרא

גם הוא יחשב מענה: **כב אם ענה.** והנה העונש, אם אחד יענה ואין עוזר, העונש על כולם, על כן בא אחריו, וזרה אפי' והרגתי אתכם כולכם: **ל** ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום. וכן דין האלמנה, רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע

בעל הטורים

כא לא תענון. ברין, לשון רבים. אם ענה תענה אותו, לשון יחיד. לומר אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט (מכילתא). ד"א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה (סנהדרין כו:), שאפילו אם ענה האחד כאילו ענו כולם: **כב תענה.** ב' א"ם ענה תענה. אם תענה את בנותי (בראשית לא ו). וזה שדרשו (יומא עז:): אם תענה

ספורנו

כא"כ לא תענון. אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כותב לענותו בלבד. אבל אם תענהו ליסוד ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: **כב** כג שמוע אשמע

רמב"ן

(כ) כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותנו גרים בארץ זמן, ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן. ופירש רש"י כי הוא טעם ללא תוננו אותו, ויהיה שלא תונה אותו בהונאת דברים, שאם הוניתו אף הוא יכל להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת, מוס שבך אל תאמר לחבוך. ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו. ואין בכל זה טעם בעיקר:

מצרים (להלן כג ט). כלומר, ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם, כמו שכחוב (לעיל ב ג) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כלומר לא בזכותם רק שרחם עליהם מן העבודה: **(כא)** וטעם **כ"א אלמנה.** אפילו עשירה בעלת נכסים, כי דמעתה מצויה ונפש שפלה. ואמר אם ענה תענה אותו, כל יחיד מהם, על כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות, בעונש האלמנה וצעקתה, ובניכם יתומים, בצעקת היתום. והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכלל חייבי מיתה בידי שמים בברייתא דואלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין (פג). והטעם, שאין זה מיתה כמיתה בני אדם בידי שמים שנאמר בהם ומתו בו כי יחללוהו (ויקרא ככ ט) ולא תמותו (במדבר י"ח לב), אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחורב אויב או במלחמה ירד ונספה בלא הודיע והיו נשיהם אלמנות לעולם

היתרון בארעא דמצרים:
 איתתרון לכוון ארום אין י

ובניהם יתומים ג
(כב) אם ענה תענה אותו.
 ולא פירש ענשו, כמו לכן (ולא פירש העונש. אף כאן, א גי' וס' סופך ליטול את שלך, למו ואנקמו. לשון רש"י. ואיננו נכון, ו פ' אכל יתכן שיהיה "כי" במקום אחר משמושין שלו, יאמר, אם צעקתו, והכפל לנחוח הענין וחוזקו (לעיל י"א), הרק אך במש והתכוון בעניי כי יאמר אם ענה ו א"ל בלבד מיד אשמע ו אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקנו אחר לחוח אותו מפני שאין לו מוט יתור מכל אדם, כי שאר האנשיני שישועם ואחרי עוזרים לנקום ג

שפחות הוא מהדרגות הקדושה, ו ליה כאשר ליה עליהם, לבל יונום שחיי מלך לבל תונה, שאין לך הרק, או כיון שהוא מוטבע בנב מערכת, כי אהם גרים הייתם בנב טפירשתי (בראשית מו ג) נפסוק כ ונפסוק אשר הולאחתיך מארץ מצרים שתמותו ישראל עמם היו טצועני גר זה כאשר מכס בחין העדל, ולזה

(כב) אם ענה תענה אותו. או ענה תענה, צעוק יצעק, שמוע לומר שלפעמים אדם מענה את היתום והאוח וכלות ואין לאל להציל את בו שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב'

זה בגופו. והרי הוא אומר בהונית דבריו מסור ללב. וכל הצועק מהונית דברים (ל"ח רב רג, הלי מכיה פי כ"א מצינא נח: ואילך, רס"ג לא תעשה פכ ו לעב קע, סמ"ק פח, וזה הרקיע לא תעשה טושיע חר"ם רכ **(כ"א) כ"א אלמנה ויתום לא תענון.** ואלמנות מפני שנבשן שפלה למאד ורוחו פמון. לא ירבר אליהם אלא רכות. ולא ולא יאייב גופם כעבודה ולבם כדבר יונו ממון עצמו. כ"א המקניטן או תיה בון, או אכד ממון, הרי זה ע המכה אותם או המקלקלן. ולא זה אן

מפני שפסן שפלה וכו' דמצוה דעמו דאלמנה ויתום דוקא ולא
 שחר כל אדם הוא משום דפסק כר"ע וצפירש"י עכ"ל שכתב כל
 אלמנה ויתום לא תענון הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב
 צהוב לפי שהם תשושי כח ודבר מלוי לענות דמיתו דברי
 שניכם כאלה ל"ל דכ"ל לרש"י דל"ל
 פליגי ר"י ור"ע אלא במשמעות
 דרשין וכו"ע ס"ל דהוא הדין כל
 אדם: אחד ענוי מצוה ואחד
 ענוי מועט. כדמיתו מעשה דר"ש
 בסמוך וציריאים ס"י נ"ד כתב לא
 יענה אוחס לא בהנחת ממון ולא
 בדברים רעים: מומין זה אדם
 אלנך. ר' ישמעאל לעמוס דס"ל
 דהוא הדין שחר כל אדם: מה
 להלן עלירת גשמים. דכתוב ועלר
 את השמים ולא יהיה מער: וגלות.
 דכתוב ואזדהם מהרע מעל הארץ
 וגו': כ"ג ומה כלן חרב. דכתוב
 וחרבתי אתכם בחרב: אלמנות
 חיות. שלא יהיה עדים בדבר
 וכתוב אסורות לישא: כשתעשון
 את הדין. פירש צו"ר שחזר
 שגמרתם הדין חכו זריון שיקויים
 הדין:

שלא מל אצרכם חזינו אלא בן ל"ט שנים. שלא נטוה אצרכם
 למול עד היוהו בן ל"ט שנה שלא לנעול דלת בפני גרים: וליתן
 שחר ימים ושנים, שאינו דומה לשר של המל כשהוא ילד לשר של
 המל כשהוא זקן: צרבע כתות. ומדקא חשיב גר צדדיכו ש"מ
 דחשוב הוא לפני הקב"ה: לה'
 חזי ואל יתערב וכו'. בהגהות
 הגר"ה הגיה כאן וכו"ל ע"פ הכתוב
 דר"ג פל"ו דהתם גרסוין זה יאמר
 לה' אני אלו לדיקים גמורים וזה
 יקרא בשם יעקב אלו קטנים בני
 רשעים וזה יתוב ידו לה' אלו
 שפירשו מדרכיהם וחזרו בהם ועשו.
 השוכה בשם ישראל ויכנה אלו גירי
 אומות העולם: ת"ל לא תענון.
 פירש צו"ר דהו"ל לכתוב לא תענון
 אלמנה ויתום ומדכתיב לא תענון
 לבסוף משמע לא תענו כל אדם
 ע"כ פירוש דהו"ל כמו פרט וכלל
 ומרבה כל אדם: שדרכן לענוה
 בכן. משמע דר"ע לחיפלוגי עליו
 דר' ישמעאל אחי וס"ל דאלמנה
 ויתום דוקא נקט קרא וחרמנ"ס
 צפ"ו מהלכות דעות כ"י שכתב
 חייב אדם להזכר ציתומים ואלמנות

כל אלמנה ויתום לא תענון אין לי אלא אלמנה
 ויתום שאר כל אדם מנין תלמוד לומר לא תענון דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אלמנה ויתום
 שדרכן לענוה בהן דבר הכתוב [א]:

אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. דבר אחר (רבי אומר) אם ענה תענה מגיד שאינו
 חייב עד שיענה וישנה. כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג. אמר לו רבי שמעון לרבי
 ישמעאל רבי לבי יוצא שאינו יודע על מה אני נהרג. אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימך בא אדם
 אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך (ונוטל) [ונועל] סנדלך או עוטף טליתך אמרה תורה
 אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. אמר לו נחמתני רבי. וכשנהרגו רבי שמעון ורבי ישמעאל
 אמר להם רבי עקיבא לתלמידי התקינו עצמכם לפורענות שאלו טובה עתידה לבא בדורנו לא היו מקבלים
 אותה אלא רבי שמעון ורבי ישמעאל. אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה
 לבא בדורנו וסילק אלו מבינותינו שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין
 וגו' (ישעיה נ) ואומר יבא שלום ינחו על משכבותם הולך נכחו ולבסוף ואתם קרבו הנה בני עונגה זרע
 מנאף ותזנה: כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו [יכול] כל זמן שהוא צועק אני שומע ואם אינו צועק
 איני שומע (הא מה) ת"ל שמוע אשמע [הא מת"ל כי אם צעק יצעק אלי] אלא ממהר אני ליפרע על ידי שהוא
 צועק יותר ממי שאינו צועק. והלא דברים ק"ו אם כשהיחיד צועק על (היחיד) [הרבים] שמוע אשמע צעקתו
 כשהרבים צועקים עאכ"ו ומה אם מדת פורענות מעוטה כשהיחיד צועק על הרבים כך מדה טובה [מרובה] ורבים
 מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה: L

וחרה אפי ר' ישמעאל אומר נאמר כאן חרון אף ונאמר להלן חרון אף וחרה אף ה' בכם (דברים י) מה להלן
 עצירת גשמים וגלות אף כאן עצירת גשמים וגלות ומה [להלן] חרב אף [כאן] חרב: והיו
 נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ממשמע שנאמר והרגתי אתכם בהרב איני יודע שנשיכם אלמנות [ובניכם יתומים]
 ומה תלמוד לומר והיו נשיכם אלמנות [ובניכם יתומים] [אלא אלמנות ולא אלמנות] כענין שנאמר ותהיין
 צרות עד יום מותן (ש"ב ס) אלמנות חיות. ובניכם יתומים [אין] ואין יתומין אלא שאין ב"ד מניחין
 אותם בנכסי אביהן מפני שהן בחזקת קיימים. והרי דברים קל וחומר ומה אם כשלא תענון את הדין אין
 נשיכם אלמנות כשתעשון את הדין על אחת כמה וכמה [כמו] שכתוב משפט אמת שפוטו אמת ומשפט שלום
 שפטו בשעריכם (דברים ז). ואומר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא (ישעיה נ) [ו]
 (שאר"י שאינו ושירח אלמוה ורזירח יתומיה) ורזי הוא אומר לאינו חרצ אה' אלהיר ורזי ולאנו יאריז

תלמודא דבבלי שמיא

ז"ל סיני קו מארג ורזני בר אפרים
 כרל"ז ב' אפרים זאב לרזני

ונכבדה לתורת בין אדם לחברו. עד שיוצא מזה ג"כ, איש את רעהו חיים בלעו, וזה באמת בזיון והרפה גדולה לנו, שחברנו הנמצא אתנו תמיד ביחד, כמעט שלא זו יד מתוך יד — ואעפ"כ זר הוא לנו, ולא יודעים ממנו כלל.

ד כל אלמנה ויתום לא תענון (כב, כא). וברש"י: הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהוזה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם. ובמכילתא מביא מעשה: כבר הי' רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג, אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג, אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטר טליתך אמרה תורה אם ענה תענה אחד. ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, אמר לו נחמתני רבי ע"כ. נורא מאוד עומק הדין, נחפשה דרכינו ונחקורה, ונתבוננה: אם על ענוי מועט כזה של איזה המתנה כל דהו, כבר עומדים באזהרה ועונש של "והרגתי אתכם בחרב" ח"ו, ומה כבר בענוי יותר גדול! כמה מן הזהירות צריך האדם בכל רגע לפקח על מעשיו שלא לגרום צער לחברו. ומה שהדלת לחדרי אינו נועלו בפני כל הבא אלי ואעפ"י שזה גורם לי כמה בטול בזמן, וכמה מן האי-סדר בעבודתי, אבל לא אוכל לראות באכזריות היתירה הנגרמת לבחורים שימתינו עלי כמה שעות בחנם, ורב ההשחתה בזה. ובזמנינו שנוהגים לסדר חדרי-המתנה, ששם יחכו אנשים הצריכים לראות את האיש, ופעמים צריכים אמנם לשבת שם זמן די-רבה. דומה לי שעוברים הם בזה על לא תענון.

וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (כג, ט). וברש"י: כמה קשה לו כשלוחצים אותו, כבר דיברנו כמה פעמים כי חיובי בין אדם לחברו בנוי על ענין נושא בעול עם חברו, ומה דעלך סני לחברך לא תעביד, וענין נושא בעול עם חברו הוא על כל אדם, אבל בגר הזהירה התורה ביותר וענשו חמור ביותר, כי בנקל ישא בעול עמו וידע היטב את צערו ולחצו, כי הרי גם אתם גרים הייתם, וכל מה שיותר קל לו לישא בעול חברו, ועכ"ז אינו נושא, כי על כן ודאי ענשו יותר גדול. ולא הרבתה כאן התורה להאריך בטעמים ללא צורך, אלא להגדיל החיוב על האדם.

כי לא ישא לפשעכם (כג, כא). וברש"י: אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין, החפץ חיים לא מחל לעולם לשום אדם אם דיבר לשון הרע, כי על חטא שאדם נזהר בו בעצמו, אינו מוחל לזולתו כשיעבור עליו, ומה שאנשים מוחלים בנקל לעבריינים, מפני שגם הוא חטא בזה, להיושב בבית האסורים הגה בעיניו כולם נכבדים גדולים. כהיום בנקל מוחלים על כל החטאים, וגם מכבדים לגזלנים ויתר הרשעים, ואחת הוא מפני שכחברו כן

ספר 273 גורג

גר"ל ל יוחנן בן ינוואוץ 33

מאמר ב

אונאת הבריות

76 כ"א אלמנה ויתום לא תענון (שמות כב כא)

איסור אונאה חמור מאד

פרשת משפטים נתברכה במצוות רבות שבין אדם לחבירו שמשום מה חלק מהצבור דש עליהם בעקביו. על מצוות שבין אדם למקום, שם כל אחד דגש, ומי שח"ו לא מקיימם הוא מוצא מכלל "עמיתך" עם שאתך בתורה ומצוות, ואילו המצוות שבין אדם לחבירו לא כולם מורעים לזה שהם חלק מהתורה, ולזה שאינם נופלים בחשיבותם מהמצוות שבין אדם למקום, וכפי שהתבטא הגאון הצדיק רבי ישראל סלנטר זצ"ל ("תנועת המוסר" א פרק לא) שמצוות מהודרות לפסח אינן מצוות שנאפו רק על פי כל כללי ההלכות שב"אורח חיים" (שהם עניינים שבין אדם למקום) אלא גם על פי כל ההלכות שב"חושן משפט" בדינים שבין אדם לחבירו.

יתירה מזו, מבחינה מסויימת אף חמורים העבירות שבין אדם לחבירו מהעבירות שבין אדם למקום, שהרי חטא שבינו לבין קונו יוכל בכל עת ובכל מקום לבקש מחילה, מכיון שהקב"ה נמצא בכל מקום ומלא כל הארץ כבודו. אבל חבירו לא נמצא תמיד לידו ואין באפשרותו לרצותו בכל זמן. אי לכך טוב לדקדק במשנה זהירות על כל פגיעה ביהודי שנברא בצלם אלהים, כי "במדה שאדם מודד מודדין לו" (סוטה ח ב)

אין לענות אלמנה אפילו במקום מצוה

"כל אלמנה ויתום לא תענון" (שמות כב כא). מסביר בספר ה"חינוך" (מצוה סה) את טעמה של המצוה, שהאלמנות מכיון שראש משפחתם הלך למנוחות ועזב אותם לאנחות, נהפכו הללו לאנשים חסרי ישע שבורים ומדוככים. אין מי שישגיח עליהם לתבוע את עלבונם. "ועל כן הוזתנו תורתנו השלימה, לקנות מדת חסד ורחמים בנפשינו וכו', ונחוס ונחמול עליהם ונראה זכותם בכל דבר, יותר משהיינו עושים, אם היה האב והבעל קיים".

ומסופר ("תנועת המוסר" שם) על מייסד שיטת ה"מוסר" רבי ישראל סלנטר זצוק"ל שבערב פסח אחד לא היה יכול להיות נוכח בשעת אפיית המצות שהקפיד לאפותן בהידור רב. ביקש מתלמידיו שימלאו את מקומו וישגיחו בעינא פקוחא על תהליך האפייה שהמצות יהיו כשרות למהדרין. שאלוהו תלמידיו: רבינו, על איזה דברים עלינו להתעכב במיוחד? השיבם: עליכם להזהר לא ללחוץ על האשה הלשה את הבצק ולא להאיץ בה שתמהר בעבודתה, מכיון שהיא אשה אלמנה ואסור לצערה ולגרום לה עגמת נפש. מצות מצוה חייבות להיות מהודרות גם בהלכות "חושן משפט". הרי לנו שאנחה קלה של אשה אלמנה, אינה מן הדברים שרשאים לזלזל בהם אפילו במקום מצוה.

כאשר מענים יתו

האיסור לענות יו רק מי שצווק על יו השלישי שעומד מן את המעונה מיד מו כתוב "לא תענון" לע יחיד? ללמדך שכל יחשב מענה". כלומר להיות גם בשב ואל לעצמו אינני מתערב היתום. וזה דומה לנ לבעל משחית"

אין לענות שום א

האיסור לענות אי להם בעולמם כלום. "כל אלמנה ויתום ל אלמנת מלך אסור ל בעולמו של הקב"ה נ ולמעשה מובא ב שסובל ממהו ולעו לשמור על כבודו וע לא גער ולא הרים ק הזה לבו שבור על פגיעתו רעה ואין לצ

גם הבעת פנים יפ

המדקקים במצוה בכבוד הזולת, מחמי בדיבור ובלשון, אל אפשר לדקור את י פגיעה שקשה למחוי מקבל את כל האד זצוק"ל מה פירוש ד את כל האדם "בפני בא לביתך או אם נ

ספר החינוך הנצחי
א' המורה ומחנכי

הרב"ל ר' צבי אסטרייכו א"ת

כאשר מענים יתום אין לנהוג בשב ואל תעשה אלא חייבים למחות

האיסור לענות יתומים אינו רק על האנשים שמענים אותם בידיים או בפה. לא רק מי שצועק על יתום או מכהו, עובר על "כל אלמנה ויתום לא תענון", גם האדם השלישי שעומד מן הצד בשעה שמענים את נפשו של היתום, ואינו מתערב להציל את המעונה מיד מענו, גם זה לחוטא יחשב, כך אומר ה"אבן עזרא" והוכחתו מדוע כתוב "לא תענון" לשון רבים והרי הפסוקים שלפני כן ושאחרי כן כולם מוזכרים בלשון יחיד? ללמדך שכל מי "שרואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה". כלומר ענוי יתום ואלמנה אינו חייב להתבצע רק בקום ועשה, הוא יכול להיות גם בשב ואל תעשה, כאשר העומד מן הצד יחליט להיות "יפה נפש" ויאמר לעצמו אינני מתערב בעניינים של אחרים, גם זה לענוי יחשב, וגם לו יש חלק בדמעת היתום. וזה דומה למה שאמר שלמה המלך (משלי יח ט) "גם מתרפה במלאכתו אה הוא לבעל משחית"

אין לענות שום איש רך הלבב

האיסור לענות אלמנה ויתום שייך בכל אלמנה ובכל יתום ואפילו באלו שלא חסר להם בעולמם כלום, לא עשירות ולא כבוד ולא בריאות, גם בהם שייך הלאו של "כל אלמנה ויתום לא תענון", וכמו שמובא בראשונים (רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"י) שאפילו אלמנת מלך אסור לצערה ואסור לדבר אליה מלים קשות, אע"פ שלא חסר לה מאומה בעולמו של הקב"ה מלבד בן זוג.

ולמעשה מובא במכילתא שהלאו הנזכר שייך בכל יהודי מעונה ושובר. כל מי שסובל ממשוהו ולעתים מוציא מפיו אנחה על מצבו הקשה, חייבים במשנה זהירות לשמור על כבודו ועל פגיעה בו. ומסופר על ה"חפץ חיים" ("אהבת חסד" בסוף) שמעולם לא גער ולא הרים קול על עני בישראל, אע"פ שאינו יתום ואינו אלמן, באמרו: היהודי הזה לבו שבור על חוסר פרנסתו, ועל אי יכלתו להתבסס מבחינה גשמית, אי לכך פגיעתו רעה ואין לצערו בדברים.

גם הבעת פנים יפות נחשבת לגמילות חסד

המדקדקים במצוות, אלו שרוצים שנשמתם תהיה מצוחצחת מכל סירכא של פגיעה בכבוד הזולת, מחמירים על עצמם ונוהרים במשנה זהירות לא רק להימנע מלהכאיב בדיבור ובלשון, אלא גם להימנע מלהראות לרעהיהם פנים חמוצות וכעוסות, גם בזה אפשר לדקור את לבו של יהודי כבמדקרות חרב, וגם בזה עלולים לפגוע בזולת פגיעה שקשה למחוק אותה במשך הזמן. מובא במשנה במסכת אבות (פ"א מט"ו) "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". ומקשה הרב הקדוש רבי יצחק מווארקוי זצוק"ל מה פירוש המלה "בסבר", ומה היה חסר אילו היה כתוב במשנה הוי מקבל את כל האדם "בפנים יפות" בלי מילת "בסבר"? ומתרץ, שהתנא בא לרמוז שאף אם בא לביתך או אם פגשת ברחוב אדם שאינך נהנה להימצא בקרבתו, ביקורו מהווה

בור
ח"ו
וות
לים
אל
על
פי

יות
לה,
זיד
כל

את
תם
הם
נים
אם

ק"ל
ותן
ליך
ים
את
רה
ט".
לו

לך עול ומעמסה, ואתה היית שמח אילו אותו ברנש לא היה בא לשוחח עמך, אל תראה לו פנים חמוצות, כי בזה אתה עלול לפגוע בעמקי נשמתו. עליך להעמיד פנים שההוא יהיה סבור שיש לך פנים יפות לקראתו, ובוה יהא שבע רצון ויצא מבייתך בהנאה ובקורת רוח על הכבוד שהנחלת לו, וזה פירוש המלה "בסבר" מלשון סבור כלומר שהאורח יהיה סבור שאתה מקבלו בפנים יפות.

ומכיון שאמרו חז"ל (תענית ט א) "ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא", גם הבעת פנים חמוצות יש לה מקור בהלכה. מובא בספר "יראים" (חלק העשירי) לרבי אליעזר ממיץ זצ"ל שכשם שיש אסור אונאה בדברים כמי"ש (ויקרא כה יז) "ולא תונו איש את עמיתו", כך יש איסור אונאה בהבעת פנים רעות לחבירו, כי גם בה נגרם ענוי ואונאה לחבירו. ומסופר על ה"אהבת ישראל" מוויזניץ שעדינות רוחו היתה מרקיעה שחקים, עד שמעולם לא נזקק לקיים את פירושו של הרה"ק רבי יצחק מזורי על מילת "בסבר" ומעולם לא העמיד פנים כאילו הוא מקבל את זולתו בפנים יפות, זאת משום שהיה מקבל כל יהודי בפנים יפות אמיתיות ולא רק בסבר פנים יפות. אהבת ישראל שלו היתה כל כך גדולה עד שהיה שש ושמח כמוצא שלל רב על ביקורו של כל יהודי יהיה אשר יהיה, למגדול ועד קטן ומאוהב ועד שונא. גם אלו שהצרו לו והסבו לו עגמת נפש, היה מקבלם בפנים יפות, כל מי שנפגש עמו וראה את פניו הקורנות לקראתו, היה בטוח שצדיק זה הוא ידידו הטוב ביותר, שלא יחסוך כל מאמץ לגרום קורת רוח לבן שיחו. אכן, מתי יגיעו מעשינו למעשי אבותינו ולמעשי רבותינו.

אמירת מלה טובה לעני חשובה יותר מנתינת פרוטה

אם ברצונך לדעת את גודל חשיבות הענין של הבעת פנים יפות ואמירת מלה טובה לזולת, צא וראה משאחז"ל (ב"ב ט ע"ב) "א"ר יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות". מי שאומר לעני מלת עדוד ודברי פיוט, עושה עמו חסד גדול יותר ממי שנותן לו פרוטה, וכ"כ למה? מסביר המחז"ל מפראג ("נתיבות עולם" נתיב הצדקה פ"ד) שהפרוטה הזו לאחר שהעני ישתמש בה היא כבר איננה, היא בטלה מן העולם. ואילו מלות הפיוט לאדם עצוב ונכה רוח, נשארות בתודעתו לעולם ועד, עד זיבולא בתרייתא הם ילוו אותו, ומזהם הוא יכול להתחזק בעתים קשות. לפיכך חשובה לעני המלה הטובה היוצאת מהלב יותר מפרוטה.

ולא רק עני בממון או עני משמחת חיים זקוק למלה טובה, כל אחד באשר הוא שם נהנה כאשר הוא שומע מלים מפייתו.

דבר זה למדים ממה שמוכא במסכת אבות (פ"ה מ"ז) "ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי". מסביר בספר "משברי ים" (מהרב מיכאל שלום וינקלר אב"ד קופנהגן הובא ב"ממענות הנצה" שם) שהחכם כאשר שומע מחבירו דבר חדש שעדיין לא שמעו, אינו מחריש לאחר גמר הדברים, אלא מכיר טובה ואומר לו בפה מלא: חידוש יפה שמעתי ממך היום ונהנית, כי מעולם לא שמעתי זאת. בדבריו אלו הוא גומל חסד עם המספר ומהנה אותו.

"ואהבת לרעך כמוך" (וכעת) — אינו דווקא ברי גומל עמך רק חסדים וטוב עושה לך רעה, גם אותו ובמקביל לכך להשתדל שגמל לך אינה נובעת מי שגם אתה לא עושה תמי של חברך כלפיך, תשמש לשוב אל השי"ת, ולעשו נהג עמך כיאות.

כללו של דבר, חלק נכב חיובית לזולת. מי שמעוני או שכן לחשוב רק איך י כזה ששיחת הרעים שמח נפש. מי שמשקיע את מח

ועבדתם את ה' אלהיכם (שמות כג כה)

מנין מתפללים בכוח

בפסוק זה מרומז גודל חשובה מאד אף אם נעשי אחד שיושב ועוסק בתורד כי נטל עליו, מכל מקום בין בתורה ובין בתפילה.

תפילה בצבור — אומ רעות שבאים על ראשם ברווח ובנקל. והיא גם נ השגות התורה, ולהבין דג (כה) "ברוב עם הדרת מלך חזרני בי מדברי הראשון כנסיות, ומשבהים ומפאר המלך מלכו של עולם, או את הנגע לענג ואת הדין ג

"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט יח) — אומר ה"תולדות יעקב יוסף" (קורת את ב ד"ה וכעת) — אינו דווקא ברעך וידיך שאתה משוחח עמו בכל עת בדברי תורה, והלה גומל עמך רק חסדים וטובות. גם מי שאינו רעך, אינו עושה לך שום טובה, ולעתים אף עושה לך רעה, גם אותו חייב אתה לאהוב, ועליך להתאמץ לא לגרום לו עגמת נפש, ובמקביל לכך להשתדל לגרום לו קורת רוח, ומדוע? משום ש"אני ה'", אותה רעה שגמל לך אינה נובעת מיזמתו האישית, היא באה עליך משמים, לעורר אותך ולהזכירך שגם אתה לא עושה תמיד את רצון ה', ולעתים אתה מכעיס אותו. התנהגותו הרעה של חברך כלפיך, תשמש לך — איפוא — תזכורת ותמריץ, לשפר את מעשיך, ללכת לשוב אל השי"ת, ולעשות אך ורק את רצונו. מסיבה זו קרה מה שקרה, שחברך לא נהג עמך כיארת.

כללו של דבר, חלק נכבד משלימות הנפש הוא ההתייחסות לזולת כלומר התייחסות חיובית לזולת. מי שמעונין להיות טוב לשמים וטוב לבריות, ישתדל בכל מפגש עם רע או שכן לחשוב רק איך להיטיב ולשמח את בן שיחו. עליו לכלכל את דיבורו באופן כזה ששיחת הרעים שמתפתחת ביניהם תגרום קורת רוח לבן שיחו ולא חלילה עגמת נפש. מי שמשקיע את מחשבתו בכגון זה אשריו וטוב לו.

L

מאמר ג

תפילה בצבור

ועבדתם את ה' אלהיכם ובירך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך (שמות כג כה)

מנין מתפללים בכוחם לבטל גזירות רעות

בפסוק זה מרומז גדול הענין של תפילה בצבור. הגם שעבודת ה' בתורה ותפילה חשובה מאד אף אם נעשית ביחידות, וכמו שמובא במשנה (אבות פ"ג מ"ב) "ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר שנאמר (איכה ג כה) "ישב בודד וידום כי נטל עליו", מכל מקום — אומר ה"מאור ושמש" — העיקר הוא עבודת ה' בצבור בין בתורה ובין בתפילה.

תפילה בצבור — אומר ה"מאור ושמש" (ר"ה ועבדתם) — כוחה יפה לבטל גזירות רעות שבאים על ראשם של שונאי ישראל. היא מועילה גם להשפעות של פרנסה ברווח ובנקל. והיא גם מסייעת לרוחניות האדם בעבודת קונו, שיקל עליו להשיג השגות התורה, ולהבין דברים שאחרים אינם מבינים אותם. זה מרומז בפסוק (משלי יד כה) "ברוב עם הדרת מלך" "הדרת" הכוונה חזרה וחרטה מלשון "הדרנא בי" והיינו חזורני בי מדברי הראשונים. "ברוב עם" כאשר מתקבצים הרבה מעם ישראל לבתי כנסיות, ומשבחים ומפארים את הבורא יתברך שמו, "הדרת מלך" חוזר בו כביכול המלך מלכו של עולם, אם היה ברצונו לגזור גזירה לא טובה על ראשי בניו, ומהפך את הנגע לענג ואת הדין לרחמים.

אל
זנים
יתך
זבור
זנים
צ"ל
כך
ירו.
עד
בר"
היה
שלו
זודי
לו
נות
יום
בה
שש
ז"ד
ז"ר
זש
כה
זוא
תר
שם
לא
זת
ש
זך
זר

תָּבֵא עַד־מְלֵאת יָמֵי מְהֵרָה: ה וְאִם
 נִקְבְּהָ תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבַע־יָמִים בְּנִדְתָהּ
 וְשֵׁשִׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דַּמִּי
 ← מְהֵרָה: וְיָמֵי מְהֵרָה לְבֵן אוֹ
 לְבַת תָּבִיא כְּבֶשֶׂת בְּיָשְׁנָתוֹ לְעֵלְיָהּ וּבֶן־
 יוֹנָה אוֹתָר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־
 מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבּוּ לְפָנַי יְהוָה

משלם יומי רכותה: ה ואם
 נקבתא תלד ותהי מטמאה
 ארבעה עשר ברחוקה ושתין
 ושתא יומין תיתב על דם דכז:
 ו ובמשלם יומי רכותה קברא או
 קברתא תיתי אמר פר שתה
 לעלתא ובר יונה או שפנינא
 לחטאתא לתרע משבן זמנא
 לות פהנא: ז ויקרבנה קדם יי

לקט בהיר

רש"י

שמקריבים "בו" קרבנות של לידה ובשקיעת הממה "שלפני" יום הארבעים מותרת לאכול בתרומה עכ"ל, והו"ש לומר כן, שאין מקריבין קרבנותיה ביום מ' רק ביום מ"א, ואינה אוכלת בתרומה לפני יום המ' רק אחר יום המ': (יד) שהרי אמר והקריבו לשון יחיד ועל זה אמר וטהרה, ובקל"ט דפוסים שנאמר וכפר עליה "הכהן" וטהרה, ופשוט שמיצת

אור החיים

ואמרו בית דין מה לי לממזר למולו וכלו מלא ערלה חלמוד לומר, שאף על פי כן יסיר ערלחו ממנו להחיש כח הקליפה שבו שאם יזכה צמטשיו יתעלם צכח מעשיו הטובים ויגבר ד' הטוב ויתצטל חלק הרע, ועל זה אמרו ז"ל (כוריות י"ג.) ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול (עם הארץ):
 ד. ואם נקבה חלד. טעם שכוונתך לומר חלד ולא סמך למכ שזכר וילדה. אמרו בתורת כהנים וזה לשונם אין לי אלא נקבה מנין לרבות טומטום ואנדרוגינטיה) חלמוד לומר ואם נקבה חלד אין הדבר תלוי אלא בלידה"י ע"כ, ואין אני חולק על דבריהם ח"ו אלא כמוסיף, כי מאומרו ואם נקבה ולא אמר וכי חלד נקבה או ולנקבה וגו' נתכוון לומר אפילו אינה ודאי נקבה אלא ואם נקבה פירוש ספק, אם כן נתרצו טומטום ואנדרוגינטיס כי ספק הוא ולא היה לריך לומר חלד. ואולי כי אמר חלד לרבות אנדרוגינטיס למאן

אור בהיר

בו אור יו"ד ואינו ניכר בו אלא ש"ד, לכן התהלך לפני במנזות מילה ואו והיה חמים. (לח) שזריכה ליטב עליהם נקבה. (לפ) פ"י מייחור חיתת חלד דרשו. (כו) ואינו ספק, ויש בו צ' נדדים. (מא) ואם לא יהיה רק ריבוי א' היינו אומרים דוקא טומטום. (מב) שהרי הכל מודים שהוא ספק עד שתתברר ע"י קריעה, וא"כ מוכרח לומר שהגם שחלד דת"כ זה הוא מ"ד

ויכפר עלה ור
 דמקא דא און
 דדוכרא או קנק
 תשכח ידה כמס
 תרתין שפנינא
 חד לעלתא וחד

לכפר"ט צו העכו
 שעד כאן קרויה
 לעולה ואחד לו

(רא"ם), ועוד שאין ז
 עשה) (נח"י), והוא נ
 כפרה ממש אלא אחר
 להקביל פניו מציא דו
 מעכב שהרי נאמר בו
 החטאת אין כפרת הו
 בזה לכפרה כי מה ח
 מקומות מן הסתם הו
 רבותיו שמחוסר כפו
 וטהר, נחזור על הרא
 ואח"כ מפרשם עד מ'
 לחטאת ולא אמר והג
 כאן ולא מקודם כשא

אלא מדבריהם מנ
 טומטום אינו אל
 אלא מדבריהם וא
 לקולא, כמו שאמרו
 דתן (גדה כ"ח) ה
 לזכר ולנקבה פירו
 דנקבה לחומר שז
 זה אומרו ואם נקב

אנדרוגינטיס ברי צפ"ע
 יאל לנו מאיזה פסוק ש

ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע (ינמות מל). ולפרוש ממנה סמוך לוסתה (שנעומו יט):⁴. תזריע. וילדה. בגימטריא צורת אדם (גדה כח).⁵. זכר. בגימטריא ברכה (שס לא):.

וטמאה שבעת ימים. וכן ז' ימי אבילות כל עומת שבא כן ילך⁶ (קהלת ה טו).

ג וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

וביום השמיני. פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו שבפסוק ויכולו⁷ (בראשית ז ב) לומר שמילה דוחה שבת (שנת קלג).⁸

וביום השמיני ימול בשר. בגימטריא שכל היום יהיה כשר למול (פסחיס ד).⁹

ד ושלשים יום ושלשת ימים תשב בךמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה:

ושלשים. בגימטריא כלם סמוכים ולא מפורדים (כרימות י).¹⁰

ו ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא פבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת אל פתח אהל מועד אל הפהן:

7 ← וכן יונה או תור. בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן, לפי שאינו מביא

תשמיש פתח באשה כי תזריע. וכן י"ל עפ"י הא דאיתא שם ג"כ כל המקדש את עצמו בשעת תשמיש הוי"ן לו בניים זכרים שני והתקדשתם והיייתם קדושים. וסמך ל"י אשה כי תזריע עכ"ל.
5. וחכ"א כל שאין בו מצוות אדם אינו ולד (לענין טומאת יולדת).
6. אולי ר"ל דטומאת לידה גורמת לעצבות מפני שאטורים בתשמיש (עי' גדה לא, ב) וכן ז' ימי אבילות. ועיין אבות דר"נ נו"ב, פ"א מכאן אמרו זכ' ז' וכו' גדה ז' וכו' אבל ז' וכו'. וכפה"ג לא מנה בהדיהו טומאת יולדת דבכלל טומאת גדה היא. ובס' אהל תורה (לקוטי אמרות מהרבי מקוצק זיע"א) ביאר ענין טומאת יולדת עפ"י מ"ש (תענית ב, א) שמפתח של חיה לא נמסר לשליח שוקבי"ה עצמו פותח הרהם וא"כ ביולדת בעת שכורעת לילד שורה שם קדושה עליונה ואח"כ בצאת הולד לאויר העולם ממילא מסתלקת השכינה והקדושה ואזי נולד במקום הזה הטומאה כי בכ"מ שיש הסתלקות קדושה נולד במקומה טומאה כמו טומאת המת שהוא ג"כ מהאי טעמא (עיין אוה"ח הק' עה"פ זאת חקת התורה) עכ"ל. ולפ"ד אפשר ג"כ לתת טעם לז' ימי אבילות (אע"פ שטומאת לידה היא ביולדת עצמה וז' ימי אבילות הם בקרובי המת, אבל כמו ביולדת הולד הוא שגורם לטומאה כך גם הנפטר).
7. רבינו חשיב "ויכולו" מלא וי"ו אע"פ שכתוב "ויכולו" חסר.
8. וביום השמיני ימול בשר ערלתו, אפילו בשבת.
9. וביום השמיני ימול בשר ערלתו ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריון מקדימין למצות.
10. ת"ש שלשים יכול בין רצופין בין מפורזין ת"ל יום, מה יום כולו רצוף אף שלשים רצופין [שלא יהא הפסק טומאה ביניהם].

(לעיל י, י) וכן בנוסח ההכרלה. אך לא כן בפסוק (שמות כו, לג) "והכדילה הפורכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים". ונראה שהכלל הוא שמקדים מאי דקאי ביה. ומשו"ה בפרוכת מקדים הקדש שהכלילת ההכרלה היא שלא יכנס לק"ק מן הקדש שנמצא שם. ומה שהקדים הטמא לטהור בס"פ שמיני ביאר במשך זממה עפ"י מה שפירש"י שההכרלה בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו, וא"כ תחלה הוא טמא עד שנשחט רובו, משא"כ בסיפא דקרא שהקדים "החיה הנאכלת". ע"י פי' שמיני הע' 66. וכן לעיל (י, י) נקט הטמא תחלה ("ובין הטמא ובין הטהור") ועיי"ש באב"ע. ויל"ע בשתי ההכרלות שבפ' בראשית "ויבדל אלקים בין האור ובין החשך" (א, ד), וכן "ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע" (א, ז).

4. אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה הוי"ן לו בניים זכרים דכתיב להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר. ואפשר לקשר הסמיכות גם עם ההמשך "וביום השמיני ימול" עפ"י מ"ש במדרש (יל"ש קהלת יא, ב) בשם ר' מאיר עה"פ תן חלק לשבעה וגם לשמונה, אם נחת חלק לשבעת ימי הגדה [כי צריך להוסיף עונה אחת קודם הוסת שלה על ז' ימי הגדה. ד"ר] אתה זוכה לבן ואתה מולו לשמונה. ובספר אפריון עה"ת (לבעל קצשו"ע) הביא מה דמקשים אהא דא"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר בהמה חיה ועוף, כך תורתו אחר בהמה חיה ועוף, הה"ד זאת תורת הבהמה ואת"כ אשה כי תזריע (ויק"ר יד, א), דלפ"ז אמאי פתח בתורת האשה, הו"ל לפרש תחלה תורת האיש שיצירתו קדמה לאשה. וי"ל משום הסמיכות לפרוש סמוך לוסתה ולקדש עצמו בשעת

אלא אחד ואם ימצא יונה לא תקח תור לפי שכן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר (פס"ו ויקרא פס' ואס מן העוף) ¹¹.

וְהִקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפְּרוּ עָלֶיהָ וְטָהְרָה מִמָּקוֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיְלָדוֹת לְזָכָר אוֹ לְאִמָּה:

ממקור. חסר. אותיות מרקם וסמין ליה וטהרה, רמז כתמים הבאים מרקם טהורים (גלה נ: 12).

וטהרה ממקור דמיה. בגימטריא חמשה ¹³ מיני דמים טמאים בה (טס יט).

ממקור. ב' במסורה. ממקור דמיה. במקלות כרכו אלהים ה' ממקור ישראל (מהלס סם כו). דורש מכאן (כמוט ז): שברכות חתנים בעשרה, משום דכתיב וטהרה ממקור דמיה, איזו דמים טהורים הוי אומר דם בתולים (נה סה), אלמא דאיירי בחתן.

דמיה. ג' במסורה. ממקור דמיה. והיא גלתה את מקור דמיה (להלן כ יט). וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישעיה כו כא). דאיתקש גלוי עריות לשפיכות דמים דכתיב (דברים כו כו) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה (סנהדרין עז).

11. מפני מה תורין גדולין כשרין שכיון שאבר זוגו שוב אינו מזדווג לזוג אחר אבל היונה היא פוחה אין לה לב, לפיכך קטנים כשרים קודם שיזדווגו ע"כ. וכ"ה בתוקוני שם (ובהערה 53: "לא ידוע לי מקור"). וכיארור ד' המדרש דכל מקום מקדים תורים לבני יונה כי התורים צנועים יותר מבני יונה. וכ"כ ברמב"ן ויקרא א, יד (מכתי' וליתא בחגמשים): אבל רצה בתורים גדולים בעבור פרישותן והדבקם כידוע מהם שכיון שאבר בן זוגו לא ידבק באחר לעולם, וכן ישראל רבוקים בה' אלהיהם ולא ידבקו באל אחר לעולם. אבל היונים קנאים מאד ובקנאתם יתפרדו ויתליפו על כן לא בחר בהם אלא הקטנים קודם שיזדווגו כי היונה בקטנותה או תוספת אהבה בקן גידוליה יתור משאר עופות וכי' ע"כ. ומשמע מד' הרמב"ן שהיונה מחליפה בן זוגה גם בעורו בחיים, ובס' מושב זקנים (ויקרא א, יד) העתיק את ד' הרמב"ן ובהג"ה שלאחריו כתב: דלכך הכשיר תורים לפי שאין מחליפין זוג זוגו באחר אפילו מתה זוגו ולכך גדולים כשרים בחור, אבל יונה מחלפת זוגה לאחר מיתתו, לכך קטנים ולא גדולים שאין נאה שמכפירין על ישראל [אלא אלון שלעולם אין מחליפין זוגתן ויראתן. וק"ק דנמשלו כנסת ישראל ליונה מה יונה אינה מחליפה בן זוגה כך ישראל וכי' וי"ל דבחי' זוגה אינה מחלפת אבל לאחר מיתת זוגה מזדווגת לאחר, כך ישראל, אך תורים אפילו לאחר מיתתן אינה מזדווגת לזוג אחר ע"כ הג"ה. אבל, כאמור, מד' הרמב"ן נראה שיונה מתוך קנאותה מחליפה בן זוגה גם בחייה. (ועי"ש בתוספות למהדורה השניה לר"ח"ד שעוועל שעמד על הסתירה מדברי המדרשים המדברים בשבחה של יונה) ברם כל זה כשמביא זוג, אבל הכא שאינו לוקח אלא אחד מהם, טוב יותר

להעדיף בן יונה דאינו גורם בזה צער לבן זוגו משא"כ אם יקח תור. ועיין בזהוהו נשא עמי קכה, ב כשפנינא (תור) דא דלא מקבלא אלא בר זוגא, ובזהוהו פנחס דף רמ, ב יונה ותורים דאינון בקשוט לזוגייהו. ובפי אחרי עמי סא, א פחה ר' יוסי ואמר יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה (שה"ש ב, יד) יונתי דא כי"י, מה יונה לא שבקת בן זוגה לעלמין כך כי"י לא שבקת לקבי"ה לעלמין ע"כ. וכ"כ רש"י (תהלים עד, יט) עה"פ: אל תתן לחיה נפש תורך. תור שלך. וי"ת לשון תורים ובני יונה, התור הזה משמת הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר, אף ישראל לא התליפוך באל אחר אע"פ שרחקת מהם והיתה כאלמנה עכ"ל. ובעטרות אר"ר הקשה על דברי רבינו ממ"ש במשנה (כריתות כח, א): תורין קודמין לבני יונה בכל מקום. יכול מפני שהן מובחרים מהן ת"ל וכן יונה או תור לחטאת, מלמד ששניהם שקולים. ולפי"ד רבינו מניין לנו ששניהם שקולים הא כאן ביולדת הוצרך להקדים יונה לתור מהטעם שכתב לפי שאינו מביא אלא אחד. ובס' עיטור בכורים כתב דבאמת תרתי שמעינן דאם בא רק להורות ששניהם שווין מדוע כתבה התורה דוקא הכא שמביאין אחד בלבד. וא"ת דכוליה להכי הוא דאתא ואכתי מנא לן ששקולים הם, י"ל דסברא היא דאם באמת התורים חשובים מבני יונה לא היתה התורה מצוה להביא מן המין הגרוע מטעם שכן זוגו מתאבל עליו. וראיתי בס' לקוטי חיים עה"ת (לרבי חיים יצחק דוד וייץ זצ"ל תלמיד ה"מנחת חינוך") שכוון בכל דבריו לבעל עיטור בכורים.

12. משום שהן עוברי כוכבים ודמן טהור.

13. במקצת חומשים "ה' מיני דמים" והנכון כמש"כ בפנים.

ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן
בְּעוֹר וְהִסְגִּירוּ

והנה הנגע. לשון
עד עתה. וכן והנה ה

ט וְנָגַע צָרַעַת בִּי

באדם. ד' במסורה.
אף היא כחתף בארו
ח ט). ובוגדים באדם
שלט האדם באדם,
(מדרש משל פ"י) ¹⁶.

סמך נגעים ליולדת
והקב"ה אומר לולו
למאכלך. ואם הרעת

י וְרָאָה הַכֹּהֵן
בְּשָׂר חַי בְּשָׂא

לבן. בגימטריא עזה

יב וְאִם פְּרוּחַ הָאֵשׁ

מראשו ועד!

פרוח תפרח. ב' ב

לומר שבפרוח תפרח

ל וְרָאָה הַכֹּהֵן
דָּק וְטָמֵא אֵח

הזקן. ג' במסורה.

14. ויהי בבקר והנה ה
לאו לאה היא ו)

שמסרה רחל ללאה לא
רשבי"ם שם ד"ה והנה

ז ד"ה והנה חלום.
15. ויק"ר יו, ג על י

גלוי עריות. ובתנח
נגעים באים, על ידי ד

כתב בפ"י המסורה: אשו
ששלטה באדם ואכל הפ
הסיתו איזבל אשתו (מ
באדם לרע לו. וזהו ונ
בפסוק: תוסף) גורמת ל
מיתה וטומאה וזהו בו
גורמים נגע צרעת, וזהו
צרעת לבעלה (יכמות סג
ל ד"ה הזקן ובתנחומא ר
16. את מוצא שהמצור
בטומאת המת גזר
וכי' לפי שהמצרע לטו

מניעת צער מהזולת

"כל אלמנה ויתום לא תענון" (פרק בב - בא)

רש"י: הוא הדין לכל אדם אלא שדיבר הכתוב בהוה, לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם. ובמכילתא (פרשה יח - קעט) נחלקו תנאים בזה: "כל אלמנה ויתום לא תענון" אין לי אלא אלמנה ויתום, שאר כל אדם מנין? תלמוד לומר "לא תענון" דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: אלמנה ויתום שדרכן לענות, בהן דיבר הכתוב.

עד כמה חמור לצער את הזולת

עד כמה יש להזהר מלצער את הזולת, למד הסבא מסלבודקה הגה"צ רבי נתן צבי פינקל זצ"ל קל וחומר מהדין הנלמד מהפסוק "הלועג לרש חרף עושהו" (משלי יז), למדו חז"ל מפסוק זה ונפסק להלכה, כי ההולך בתוך ד' אמות של קבר צריך להצניע הציצית, לפי שהמת אינו יכול לקיים המצוה, נמצא שבגילוי הציצית, כאילו מלעיג על המת ועובר על "לועג לרש"...

ועתה נתבונן נא - אומר רבי נתן צבי - אימתי נוהגים להשתטח על קברי צדיקים? בחודש אלול, כשלבנו שבור מאימת הדין הממשמש ובא. ואז בודאי אין לנו, חלילה, אף שמץ של הרהור ללעוג על המתים, ובכל זאת הזהירונו חז"ל להצניע הציצית כדי שלא נצער במשהו את המתים. על אחת כמה וכמה בשעה שאנו מתהלכים בין החיים עמנו, הרגישים לכל הגה וזיוז כלפיהם, בודאי חייבים אנו להצניע כל זיע וניד העלול לקפח ולצער במשהו את זולתינו...

באופן אחר, ניתן ללמוד בקל וחומר מ"תור" עד כמה יש להזהר שלא לצער את הזולת, (הביאו הגר"י זילברשטיין שליט"א בספרו טובך בייעו):

הנה התורה מצוה על היולדת (בויקרא יב - ו) להביא "כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת", שואל בעל הטורים: הרי תמיד הקדימה התורה את התורים לבני היונה ומדוע כאן נאמר "בן יונה או תור"?!

מתרץ בעל הטורים: שו אינו מביא "תורים" אלא "זוג מתאבל עליו... נמצאנו החיים, טבעו של התור הוא עם בן זוגו, לפיכך, מכיון שו מעל בן זוגו ניגרום לו להרגו לא מוצאים אפשר ליטול גם

מענתה, נעשה קל וחומר והקפידה שלא לגרום לו צעו צער כלשהו לכל אדם.

"הנוהר שלא יסובב צער (בספרו תוכחת חיים) - "יכ ומיטתו שלימה. מדה כנגד בכאבם, כך גם מן השמינו בגללם. ושניהם מצינו ביעך שלא באה תקלה על ידו. וגב

מעורר הגה"צ רבי ירו בזמנינו, וכך כתב (בספרו ז הבא אלי, ואף על פי שזה אבל לא אוכל לראות באכ שעות בחינם, ורבה ההשחו אנשים הצריכים לראות או דומה לי שעוברים הם ג במכילתא (פרשה יח - קפ) ה

בזמן שפנה רבנו מלילות ששי ולמד ו פמטט כל הלילה ולא עד אור הבקר.

בלילה זה פרעה לא קנה אור. ומאמר לצורך למודו, שם פפנ

היה ל יצחק קוינר שליט"א

מתרץ בעל הטורים: שונה מקרה מיוחד זה ממקרים אחרים, שכן במקרה זה אינו מביא "תורים" אלא "תור" אחד ולכן אם ימצא יונה לא יקח תור, לפי שכן זוגו מתאבל עליו... נמצאנו למדים מתרוצו של בעל הטורים כי בניגוד לשאר בעלי החיים, טבעו של התור הוא שאינו נמשך אחר בני זוג אחרים אלא מתקשר אך ורק עם בן זוגו, לפיכך, מכיון שהיולדת צריכה להביא רק תור אחד, נמצא שאם ניקחהו מעל בן זוגו ניגרום לו להרגשת צער, לכן מצוה התורה לחפש קודם בן יונה ורק אם לא מוצאים אפשר ליטול גם תור.

מעתה, נעשה קל וחומר בעצמינו: אם כך חסה התורה על צערו של תור והקפידה שלא לגרום לו צער מיותר, על אחת כמה וכמה שיש להזהר שלא לגרום צער כלשהו לכל אדם.

"הנזהר שלא יסובב צער מחמתו לזולתו" - כותב הגה"צ רבי חיים פלאגי זצ"ל (בספרו תוכחת חיים) - "יסייעוהו מן השמים שרצונו יקויים, וזוכה לבנים כשרים ומיטתו שלימה. מדה כנגד מדה, כשם שאינו רוצה בצער אחרים ונזקם ומצטער בכאבם, כך גם מן השמים יתנו לו בנים כשרים שלא יבוא לידי צער ותקלה בגללם. ושניהם מצינו ביעקב אבינו: "ויצר לוי" - שהצטער שלא יזיק אחרים, זכה שלא באה תקלה על ידו. וגם זכה שמטתו תהיה שלימה שכולם צדיקים".

מעורר הגה"צ רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל בדברים נוקבים את הטעון תיקון בזמנינו, וכך כתב (בספרו דעת תורה): "ומזה שהדלת לחדרי אינני נועלה בפני כל הבא אלי, ואף על פי שזה גורם לי כמה ביטול בזמן, וכמה מחוסר סדר בעבודתי, אבל לא אוכל לראות באכזריות היתירה הנגרמת לבחורים שימתינו עלי כמה שעות בחינם, ורבה ההשחתה בזה, ובזמנינו שנוהגים לסדר חדרי המתנה, שם יחכו אנשים הצריכים לראות את האיש, ופעמים צריכים אמנם לשבת שם זמן די רב, דומה לי שעוברים הם בזה על "לא תענון". [ראיה לדבריו נראה מהמסופר במכילתא (פרשה יח - קפ) הובא להלן].

תוב בהוה, לפי שהם (פרשה יח - קעט) תענון" אין לי אלא ומר "לא תענון" דברי ם שרדכן לענות, בהן

קה הגה"צ רבי נתן 'חרף עושהו" (משלי אמות של קבר צריך יללוי הציצית, כאילו

להשתטח על קברי בא. ואז בודאי אין הירונו חז"ל להצניע וכמה בשעה שאנו בודאי חייבים אנו

זחר שלא לצער את

בן שנתו לעולה ובן התורה את התורים

מניעת צער ושכרה

בזמן שפסקו רבנו הפ"ח זצ"ל ברכנות בעיר בעלז, ישב באחד מלילות ששי ולמד תורה לאור הנר. והנה פבה האור שלאורו למד כמעט כל הלילה ולא קנה בךשותו נר אחר. על פן המשיך ללמד על פה עד אור הבקר.

בלילה זה פרעה ללדת אשת אהר מבעלי הפתים שבעיר, ובביתם לא קנה אור. ומאחר שינדע האיש פי בבית הרב דולק נר כל הלילה לצרף למודו, שם פעמיו לעבר בית הרב לבקש נר להאיר בביתו. והנה

ועבר מן העולם. חגא בלשון ישמעאל כתר. ויש מפרשים, חג"א ראשי תיבות "ח"למניד "ג"צרח "א"חרינה. שאסור לאדם להשתמש בתלמידים שאינן תלמידיו. ואני שמעתי, ודישתמש בחגא, המשמש בשם המפורש, חלק ועבד, שאין לו חלק לעולם הבא: יד אב אין אני לי. אם אין אני וזכה לעצמי, מי יזכה בשבילי: וכשאני לעצמי. ואפילו זכיתי לעצמי. מה הוא הזכות הזה, וזמה נחשב הוא, כנגד מה שאני חייב לעשות: ואם לא עבשיו. בעולם הזה: אימתי. כי אחר המות אי אפשר לזכות עוד. פירוש אחר, אם לא עבשיו זימני הצמרות, אימתי, שמה זימני הזקנה לא יעלה לידי: טו עשה תורתך קבע. שיהיה עיקר עסקך ציוס וזלילה צמורה, וכשהיה יגע מן הלמוד מעשה מלאכה. ולא שיהיה עיקר עסקך צמלאכה וכשהפנה מן המלאכה מעסקו צמורה. ומלאכי כחוב, עשה מורתך קבע, שלא תחמיר לעצמך ותקל לאחרים, או תחמיר לאחרים ותקל לעצמך, אלא תהא מורתך קבע, לך כמו לאחרים, וכן הוא אומר (צנורא ו) כי עזרא הכין לצבו לדרוש את מורה ה' ולעשות וללמד לצני ישראל, כמו שהכין לצו לעשות, כך

ציונים
טו עשה תורתך קבע.
מי"י שם ה"י קמ"ג שם
טו"ע ע"ש:

שינויי נוסחאות
נמ"ק ורי אשתמש.
יד ואם לא עבשיו.
נמ"ק אב...

תוספות חדשים
יג ברי"ב ד"ה ודישתמש
כו' וי"מ בו' ולא ידעמי
למה נכתב בשם י"מ היה
גמי' דמגילה דף כ"ט ע"ב
ח"ל מן הסם ודאשתמש
במגא בו על אמר ר"ל זה
המשמש נמי שזנה
הלכות כמרה של מורה בו'
ע"ש (מהר"ש"ח ז"ל).

ראשון ציונים
נר"ך יטוב. ח"ל הרמב"ם
בפירושו ומי שמשתמש
במגא ימות לזה לומר מי
שמשתמש צמורה ומקבל
ממנה מועלת וזאת היתה
כוונתו כזה המגמר כמו
שימגמר כזאת המעשה
והמגמר בו על דרך הסימן
תלמוד לון גברא אמרינא
לא לזה לומר שאין מותר
לו לתלמד מבט שיקבל
שמוט משום אדם אלא
מתלמידיו עד כאן. והנה
כוונת הרמב"ם (באמרו
וזאת הימה כוונתו כזה
המגמר כמו שימגמר כזאת
המעשה) צניורו לפי מה
דמתן לקמן פרק ד' וכן
היה הלל אומר ודאשתמש
במגא חלק והביאו רבי
צדוק למה שאמר ולא
קרוס למסור בהם (דהיינו
להספרות מהזורה וזמו
שהאר"י הר"ב שם עיין
שם) לראיה וכן היה הלל
אומר בו' הא למדת בו'
אם כן יש ימים מורכבות
דפירוט במגמר שאמר
הלל דאשתמש במגא חלק
כמו שימגמר הרמב"ם מי
שמשתמש בו' וליהא
לגבייהא דמתו ריש לקיש
זה המשמש בו' ומי
נרייתא מקמי ממני' אמור
מעשה פי' הר"ב בלשון
השלישי אינו לא כברייתא
דר"ל ופשוטא דלא כמתני'
לקמן. ועד זה שדקדק
הר"ב בלשון השני תלמוד
גברא אמרינא בו' שאין
תלמידיו בו' דווקא קאמר
שאין תלמידיו אכל

פירוש המשניות להרמב"ם

ואומר מה אני. כלומר מה בא ממני ואיני שלם ואע"פ שעשיתי זה הענין. ואח"כ שב ואמר אם לא אקנה עתה המעלות בימי הבחרות מהי אקנה אותם בימי הזקנה לא כי קשה היא לזקור מהתכונות בעת ההיא מפני שהקנינים והמדות נחזקו ונתישבו אם מעלות אם פחיתות ואמר ההכם הנוך-לנער ע"פ דרכו גם כי יזקן לא יסור ממנה: טו אמר עשה תלמוד תורה השרש והעיקר וכל שאר עסקיך נמשכים אחריו אם נודמן נודמן ואם לא הזדמן לא הזדמן ואין נזק בהבצרו: ואמרו (כ"ט דף פג.) צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. כאברהם אבינו שיעד בפת לחם אחת והביא חמאה וחלב וכן הבקר וגו' שאין קמח סלת ורשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושים כעפרון שנתן הכל בדבריו ובמעשה לא הניח אפילו פרוטה

מלאכת שלמה

סימן ו'. בפירוש רע"ד נר"ך להיות ולעשות וללמד בישראל כמו שהכין לצו לעשות כן היה מלמד בישראל עוד שם נר"ך להיות ולקחה פת לחם וצוק ויקח וכו' עוד שם שכל הגומן ופניו וכו'

יד וכשאני לעצמי מה אני. הימה קלה אנוחי לא חני לי כדקמי ברישא דלפניו דלמי הכי אם אין אני לי מי לי וכשאני לי מה אני וכו': טו עשה תורתך קבע. ביד בהלכות מ"ח פ"ג

י כ"ן

לעבוד את ה', כ"א לעבוד א"ע כע"ו. לכן נעשו, ודאשתמש וכו', ר"ל המשמש בכמה הקודם לתמוך בו עניני גאותו הסרוחה, אף הוא יתל כצדו, ותקף ועבר כלל יעוף ולא ישיג ארמות הייס: וב כלן מדבר מעטוה במתעבה. דג' קבות יש במתעבה שימגאה בהן הגאות: וג (א) בשיחוב שיש לו מעלה פלונית ופלונית, שיש לו עושר, יופי, גבורה, חכמה, וכדומה. על זה משיב אם אין אני ומחשבת גאותי שייכים לי לכבסם, מי וזמה אוכל להפאר ששיין לי [ואו על מי אמשול אם לא אוכל למשול על עצמי]: וד (ב) בשיחוב וימגאה על כל דבר קל שעשה כאילו עשה גדולות ונוראות בעולם, ואומר בלבו הן כל אלה ידי עשית ואין לא ידום לבני. על זה משיב, וכשאני לעצמי מה אני, ר"ל הן ידעתי כי לא למען הטוב נעבור שהוא טוב, לא לנעבור כי כך רצון הכבוד, עשיתי, רק לעצמי להפאר עשיתי, וכל מעשי מלוכלכים בגאות,

תפארת ישראל

וזמה נחשב מעשה כזאת נאו ר"ל כשאי יושב נדל לעצמי וידקף א"ע יפה, או כמה וכמה הסרונות אמלא בעצמי, אף שעלמים מכל אדם, די לי שדועים לודע מעלותו ולי לעצמי, ואין לא ישמח לני בקרני. במאמר המלך המסיד, ואפי' שפל נעייף: וזה (ג) קנה ג' שימגאה, הוא בשיחובו שענוה נאווה ויפה רק למי שזכה השיג גדולה וכבוד, או כשיחוב מרוס כסאו לדבר ולהתנהג כקן ומחמד עם שפל אנשים, יהיה חוט חסד משוך עליו, ומיפיהו מדת הענוה. אכל כל עוד שזכורו לא הכה עדיין שרשים, וישבו שזיק לו העוה וההכעבה, שימטבוהו להדיוט ויבואו. על זה משיב אם לא עכשו, שאתה עדיין במתה קטן ודל, תשתמש במדת הענוה שזאתה לעומדך, מתי תשתמש בה. הלא כשיגדלו נותן מעט, מחשבו א"ע ככח בשמים ותאמר אני ואפסי עוד: וז גם הוא אמר ג' דברים כנגד הג"ד שאמר שמעון הכזיק: וז כנגד התורה

במלמדיו מותר לשמש ולדרבה כל המועט תלמידו מלמטו כאלו מועט ממנו מקי בו' כמבואר בחובות י"ו ע"א ע"ש. וק"ל כן להלכה נעור ש"ע י"ד סי' רנ"ג. קט"ף כי מיהו מגברא אמרינא שאינו שונה הלוכה משמע דמותר לח"ה שיקבל ממנו שימוש וכן מוכה להדיא מענינא דריש לקיש שם במגילה כ"ח ע"ב דמתחלה קיבל ממנו שימוש עד שאמר לו שגנה אמר ליה שפלת לך לרבעה טורי וטענה נר לקיש בו'. ברי"ב ד"ה ודישתמש בשם המפורש בו'. בלשון הל"ה אימא בלכות דר"ב סוף פרק ל"ב דאשתמש במגא כולל כל המשמש בשם המפורש אין לו חלק לעולם הבא.

דיקוטים

וכההוא נדחית קמיה דרבה דא"ל סימניהוהוה לכלהו שחמי דמך וטוב אמר ומ"מ דלח מוסקף בשבת הקב"ה דהיינו שעשה חפלונו קבע שאינו מודש דבר בשבתו של הקב"ה יוסף וכו"מ והרי הם תרמי דסקרן ולפי' דלא יליף קעלה חייב שאם ילמוד ידע בלחה עיני מותר להוסקף דהיינו בשבתים כעין מה שנמלא צמורה וכמ"ס המס' ז"ל וטוב קמני דאשתמש במגא חלק כנגד אמה אדם באנוני איה סדר תפירה מהכח אהר ואומר שהוא חריבר כדי שלא לעשות עצמו וזהו מלגלג בעלית שפירה: שלו ולפירושו ימישבו ג"כ טעם אמורו זה ג"ל תרמי כדי שלא ישעמו מלה"ם

חידושי הגר"א

יד אם אין בו' כמ"ס (הפס"ק מ"ט) אה לא פדה וגו'. וכשאני בו' כמ"ס (א"כ"ב) ומה יתקן אנוש וגו' אף כי אנוש וגו' ויכולה הרבה: ואם לא בו'. כמ"ס (קבלת י"י) כל אשר ממלא וגו' כי אין מעשה וגו' ותמירין כמ"ס (ב"ב) ש"ב ש"ב (ב"ב) דקאמר שלמה כי ללכל התי' בו'. טו-עשה תורתך קבע-כמ"ס-נפ"ק-דיומא-דנכר-בס-עשה-אום-קבע-ואל-בו'. ומלאכתך עראי. כמ"ס (ב"ב) דנכרתי ולי' בו' ה"ל ואשתה זוגין בו'.

יג נגד
ווק מתוך
צנרת אח
י' וד"א
וסוף על
זפיו מה
זדון. ויש
יאסף אל
י' וד"א
אף, הלכך
אוי הוא
רך מומר
ז חל"ף.
ליו, חלק

מכילתין:
שמו אבד
סיף יסיף
ב ואין זה
ילף קשה
ורה. לפי

ש שירבר
אממת את
מתלמידיו
הנכבדת

ד דף כ"ח.

ס יכחו לו,
ל, וגאומן,
ראשו. וגם
שפילו, כי
כל המדות
מלמעלה,
ה ה' שבו
אי משום
, אי משום
לא מוסקף
האדם הוא,
ז, למה לו
תאן ללמד
עמו, צמה
למד שכל
אז"ל נ"ע'
ויו מורה.
מו להמית.
ולם, נר"ך
שהתאמן
ס. וכן בנן
זס רשעים
! פשוטו
אין כוונתו

נני אמי וגו'
בלשון בו'.

אנוניו זכר חנוך

יזכא למו"ח חזקת ססריג. וזכר ירושלים

ציונים אמור מעט ועשה הרבה. ע"י צ"מ פ"ו ע"פ ע"י מתומא ור"א ס"י ד':

שינויי נוסחאות טו כל האדם כמ"מ כל אדם. טז עשה ד' רב. כמ"מ... רב. וקנה לך חבר.

ראשון לציון טו ב"ב: ד"ה עשה ד' רב כו כי הא דרבא כ"י הזה אהיא כ"י ריפתא כ"י. סנהדרין ז' ע"פ הויות ג' ע"פ וש אהר רב אשי.

ליקוטים שאין אנו רשאים להכריח בשמאי ית' מדעתו מה שהם רשאים לעשותו ויקטרו בלמטה א"כ מאי רבמייהו מן שמאי שכתב יומר משלו כמס' ל שאין רשאים מלה"ש לומר שיהי עד שאלמו ששאל (ש"ל): טז בפשטה

האדם האלם ליק אלא האלם הידוע דהיינו כשגזל לפניו השגל דל"כ אלא שגזל בשגשגו כמו אמו וכרי שאל לפני שמאי ואתר גיירי ע"מ שהיה כ"כ וכו' שאל ק"ל לשמאי שאין לקבלו כנראה משם שחפזו בלמטה הגנו כמ"ל כי הוה דלא מקרי מדידה ארייהו ואי שלא יאמר המהקש שהיה נאה דורש ואין נאה מקיים הלילה (ש"ל): טז ט"ו סריה ר"ג"א וכו' מעיקרה וכו'. ואין להק' אמאי לא מנה הלא מיד רי"ו קבל מהגו וכו' שיה לבדו הלל וכו' לפי שאמר הלל הגו נשאלו רי"ו מ' שיה ואמ"כ חזר הנשאלות לרע המלוכה ולפי' לא רכ"ה ר"ה להפקי צינים ברבי"ו ליתם כל סדר יחוס ושאוליה דלי אפסחן דר' קפיד טונה לבדו הנשאלות אע"ג דהוה ענותן כג"ה כי יהוה דלשכתן דמתי לבניה אמריש אומריש וכו' וא"ל מי הם הללו וכו' א"ל כן אלס בניקשו לעקור כבודן וכבוד בית אביך וכו' זה למדתי ממנך הרב עשה מהלכות ז"ל (ש"ס):

והוי מקב"ל וכו'. עיין צפירש הר"צ פ"ג משנה י"ב ומ"ש ס"א: טז רבן גמליאל אומר. והוא זן צנו של הלל גדלמרין צפ"ק דשבת דף ע"ו הלל ושמעון גדלאל ושמעון נהגו נשאלות צפני הצית ממה שנה.

ופירשו המפרשים שלכן לא נכתב לשון קבלה משאן ולהלן לפי שמתלמידי שמאי והלל נתרבה המחלוקת בישראל. ונעשית החורה כשמי מורום לך לא שייך לומר קבלה גביהו. שחורה כל חכם וחכם לא הימה מוגבלת ומקובלת ונמסרה כמו אלל הראשונים. ולי נראה דאי משום הא לא היה נמנע המנה מלשנות שקבלו שהרי עיקרי החורה קבלה ואין זה מחלוקת צדום פנים כמו שהארין צוה הרמב"ם בהקדמתו לפי המשנה. אבל מעיקרה לאו קושיא דפ"ב משנה ה' מן רי"ו קבל מהלל ושמאי וכו': וא"ל (* ועי' ח"ש שם [בדברי החו"ט ד"ה בספחה] [תפ"י].)

אחת מן הדמיו: סבר פנים יפות. הוא שישא ויתן עם הבריות כנחת ובדברים ערבים ורצוצים: טז רבן גמליאל אומר עשה ד' רב והסתלק מן הספק ואף תרבה לעשר

פירוש המשניות להרמב"ם

אחת מן הדמיו: סבר פנים יפות. הוא שישא ויתן עם הבריות כנחת ובדברים ערבים ורצוצים: טז רבן גמליאל אומר עשה ד' רב והסתלק מן הספק ואף תרבה לעשר

מלאכת שלמה

כ"ל. והוי מקב"ל וכו'. ציד בהלכות דעות פ"י סימן ז'. טז בפ"י רע"ז נ"ך להיות ולא מספק עליו אמה לבדך כי הא דרב אשי כי הוה וכו' דהכי איתא צפ"ק דסנהדרין וצפ"ק דמסכת הוריות. וא"ל תרבה לעשר אומדות. ס"א עומדות הרי"א ז"ל. ציד פ"א

אבות פרק א

היה מלמד לזני ישראל: אמור מעט ועשה הרבה. כמו שמלנו בחברה אצינו עליו השלום, שאמר מחלה (בראשית יד) ותקחה פת לחם, וצפוק ויקח בן צקר כך ועוד: והוי מקב"ל את כל האדם. כשאלה מניין אורחים לצימך לא תמן להם

אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקב"ל את כל האדם. פסוק פנים יפות: טז רבן גמליאל היה אומר, עשה לך רב, והסתלק מן הספק, ואל תרבה

אמר עשה תורתך קצו, כנגד עשיר אמר אמור מעט ועשה הרבה, כנגד גבור אמר הוי מקבל את כל האדם כסגר פנים יפות, שיכבדו יצרו וילמוס כנגד לבו הרע, ושנינו איזהו גבור הכובש את יצרו: טז עשה ד' רב. לענין הוראה מדבר עכשיו, אם צא דין לפניך ונסתפקת בו, עשה לך רב: והסתלק מן הספק. ולא תפסוק עליו אתה לבדך. כי הא דרבא כי הוה אחי טרפחא לגביה הוה מניף לכולהו טבחי דמתא מחאיא, אמר, כי היכי דלמטיין שיבא מכשורא: וא"ל תרבה לעשר אומדות. שהמפרש מעשרות מאומד אינו יכול מן

פירוש המשניות להרמב"ם

אומדות. זה אשר צוה הנה לעשות רב אינו לענין הלמוד אבל להוראה שים לך רב שתסמוך עליו באיסור והיתר והסתלק אחת מן הספק כאמרם בירושלמי זיל אייתוי לי זקן מן השוק

תפארת ישראל

אמר שמעון הנדיק, אמר הוא עשה מורחך קצו (א): וזו אמר נגד העבודה. אמר, אמור מעט, ר"ל בעבודתך לאלהים מצות מעט [כמו ואתה אמרת הטיב אטיב עמך]. ורק לעמים רחוקים תצטוו לקיים להבא מצוה פלונית, דא"כ נדר גדול נדרת לאלהי ישראל (מגילת ד"ה ע"ה). והדבר מסוגל שכל האומר קן, יטוהו עליו עבדות מלקיימן, ולכן טוב שלא מידור ורק מעט ומקום הכרח מותר לשבט כדי לכפות יצרו [מגילת ד"ה ע"ה]. וכנגדו שכתבאגבר יצרו נשבע מי ה' ויקח רעה: [טז זה אמר נגד הג"מ שאמר שמעון. וכלל כאן, רע וכרי, עשיר וענו, נקלה ונכבד. ומדקאמר האדם צוה הידיעה כלל נמי עכו"ם נמי חו"ש ימנע ס"א ע"ה]: טז ולא צפנים ונעפות. וזהו הג"מ הראשון שהעשה להאורח. וגם למצות האנושי, שעי"ו מתגבר אהבה זן אלס למצויו: אולם עי"ו ירויות גם העושה, שעי"ו יצרו אהביו, וא"ל אלס הללחה גדולה יותר ממה שירבו אהביו ומכדויו של אלס. ובעלדי אהבים ורעים, האדם הוא בעשרו ובעניומו בהללחה או בלמי הללחה, כערער בערבה, כמ"ש חז"ל או חכמותה או מיתותה נפעית כ"ג ע"ה]: טז הוא רבן גמליאל הזקן זן רבן שמעון זן הלל הגבול: לא שבעשה שיעא [משנה ט"ו ע"ה]. וז"ל דכל היפא שהיה של הקולס, לא קאמר גביה קבל, דכל המנה זן ממלה מקום אביו, הו"ל כחי [ככ"ז קט"ו ע"ה]: טז לעיל [במשנה ו] אמר דרך כלל שישמאל שיהיה רב בעירו. וכאן מדקיים והסתלק מהספק צוה הידיעה, מוכח דכפרותו מיירי, ור"ל כלל ספק שיקרה לך בצורה עשה לך רב שפילו לקטן ממך. (* ובדברי בא"ז ש"ס ע"ש ז"ל זן בנו [תפארת יעקב].)

ילמוד במקום המולה וממדברים רבים או קול דופק, או שאר עניין מרעיש, שכל אלו משצמיס ההבנה וההפסיה והכרון. רק יהי לו מקום המצודות והשקטה ללימודו, דוה מועיל מאד להבנה ולכרון בעשה"ו. וזכ"ן טוב שילמוד צמד מרווח ויפה, עם רבוי הלונות. וגם צפ"ר יפה. ודפוס נאה [בפסחים ק"ג ע"ה] כי כל אלה, ימנו מנוחה ושמחה להנפש ומרחיבין דעת האדם ונכריח ז"ל צ"ל להניח לו מעט, ועי"ו יתחשו לבני הרברים היצ"ו. (ג) יש ג"כ במשמעות מלת קצו, עי"ו העשה מורחם חבילות חבילות מהמעט. דע"י שילוג. הרבה ולהפסיק, ללמוד מעט ולהפסיק, כי ההפסקות הללו משמשות להשיח הלימוד. ומה"ש לא יהיה סדר לימודו צענינים הרבה ליום, רק יהיה קצו ומחוק לכל הימך צו. ענינים, כמשתמיל [שערות] ד"ה ע"ה. העושה מורחם חבילות חבילות מהמעט. דע"י שילוג. הרבה מעניין לעניין, לא יהיה פנאי למה שלמד להשתפר יפה בהנפש, שכל המשנה דוחקת ציצורה, ובעבור שהיה ימנו דאפר בענין א"ל לא שנה מלפוס לדפוס. ומהדר למד, או אפי' מתקום למקום בצומי מדר. ואפי' רק מומן לומן לא שנה אלא נהא רגיל לקבוע שעה

הקלקלה. אם מחוקקים ופיר ראי ליתן, פי ז"ל וא מצאו חרפתו ושומק הוא העיקר ומדע לך שפילו הם והדיבור צמוד טובה הימנה, השכר אלא (* כ"ה בדפוס ריווא צ"ל הדרש בדא ז"ל). אומר שהכונה והמוס' בגיטין משנה ו' משו נאכר אומד. ו רצינו בדך ו תרומת מעשר וכמ"ש צפירש מ"מ אל תרבי לכלל המחנות אבל ראיתי צפ וכו' וכו"ה הם ח"ן שנינו רשב שזוכר לקמן צ ואולי כשאמר טעם אחר צוה וצ"ס ספרים ג

דה"ל מעשר סי למטה אלא שזכ שמעון ולא רבי נ"ל ומה שרבי הקבלה הולכ"ו לר"ש צנו ואח"כ ואח"כ לר"ג צנו הדורות של המש וכו' ע"כ הרמב" ממה שאכתוב צ להחיען עמו, למי אשי בכל טריפוה דלמטייה שיבא מ ובמסכת מ רק מ הוא, דהמרה צ משל הוא דנקט, להחמיר, להמפר מהספק. על זה שיתמיר יתגלגל ל צדין מדיני המור הוא רשב"ג-הני לשאי, קראוהו ש שיחשוב א"כ. ו ואין עולין דלמא

אבות דרבי נתן פרק יד

פג

נוסחת הספרים

הכסף וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון וגו'.

ד והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות כיצד מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו (ועומות) [כבושים] כארץ מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום אבל המקבל את חבירו בסבר פנים יפות אפי' לא נתן לו כלום מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם:

פרק ארבעה עשר

א רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי שמונים תלמידים היו להלל הזקן שלשים מהן ראויין שתשרה שכינה עליהן כמשה רבינו אלא שאין דורן ראוי לכך שלשים מהן ראויין לעבר שנה ועשרים בינוניים גדול שבכולם יונתן בן עזיאל קמן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי ואמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל המדות של חכמים וכל דבר ודבר שבתורה לא הניח שלא למד לקיים מה שנא' להנחיל אהבי יש ואוצרותיהם אמלא:

ב הוא היה אומר אם עשית תורתך הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרת. לפי שלא נוצרו הבריות אלא על מנת שיתעסקו בתורה:

צינונים

א סוכה כת. בבא בתרא קלד. ב מסכת סופרים פט"ז ה"ח.

בְּאַחֲרוֹנָהּ, כְּשֶׁשָּׁקַל לוֹ אֶת הַכֶּסֶף: "וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן וְגו', עֶבֶר לְסַחֵר".

ד ו' והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות" ביצד, מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם, ופניו כבושים בארץ - מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום. אבל המקבל את חבירו בסבר פנים יפות - אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם. L

פֶּרֶק אַרְבָּעָה-עָשָׂר

א רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. שמונים תלמידים היו להלל הזקן: שלשים מהן ראויין שתשרה שכינה עליהן כמשה רבינו, אלא שאין דורן ראוי לכך; שלשים מהן ראויין לעמד להם חמה פיהושע בן גזון; ועשרים בינוניים: גדול שבכולם - יונתן בן עזיאל, קטן שבכולם - רבן יוחנן בן זכאי. יואמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה, גמרא, הלכות ואגדות, תוספתות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, וכל המדות של חכמים, וכל דבר ודבר שבתורה לא הניח שלא למד, לקיים מה שנאמר (משלי ח): "להנחיל אהבי יש, ואצרותיהם אמלא".

ב הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, פי לך נוצרת. לפי שלא נוצרו הבריות, אלא על-מנת שיתעסקו בתורה.

ד בסבר פנים יפות. ארו"ל על פסוק ולבן שנים מחלב טוב המלכין שינים לחברו יותר ממשקהו חלב. (כס"ד)

פרק יד

א דקדוקי תורה. ריבוי אותיות שבאין לדרוש בהן. (בי"י) דקדוקי סופרים. סייגים שגזרו רבנן להרחיק את האדם מן העבירה. (שם) וכל המדות. קל וחומר וגזרה שוה וכדו'. (גמרא)

31 אגור אל. ספני רמז

אונקלוס

בראשית מט ויחי תרנח

יב יסקון טורוהי בקרמוהי ובדרם ענבים סותה: ריב תכלילי עינים →

יטופון נעוהי בקמר יחורן

רש"י

לקט בהיר

רצוי וי"ל: סותה. לשון מין בגד הוא (אונק' - פס"ז),
 ואין לו דמיון במקרא: אפרי. כמו אוסר"ל,
 דוגמתו* (הבי ק"ג ח"ג). וכן בני אהונו מעפר דל, היושבי
 בשמים (שם ק"ג ח"ג). וכן בני אהונו מעין זה (ש"ט),
 ואונקלוס תרגם במלך המשיח"ה, גפן הס ישראל,
 עירה זו ירושלים, שרק (אלו) ישראל ואנכי נעשתין
 שורק וימי ב' כ"א, בני אהונו, יבנון היכליה לשון
 השער האיתון (פס"ז) צם יחזקאל (ב' ע"ח), ועוד
 תרגמו (אונק') בפנים אחרים, גפן אלו לדיקים, בני
 אהונו עזדי אורייתא באולפן, על שם רוכבי אהונות
 לחורות (שופ' ה' י"ג), כבס ציין יהא ארגוון עב
 (לבושה) שליבוטו* דומה ליינ, ולצעונין הוא לשון
 סותה"ל, שהאשה לובשת ומסיתה בהן את הזכר
 ליתן עיניו בה, ואף רבותיו פירשו* בגמרא לשון
 הסתה שכרות"ל. במסכת כתובות (ק"ה). ועל היין
 שמה האמר אינו מרוב ת"ל סותה: (יב) חבלילי.
 לשון אודס כתרגומו, וכן (משלי כ"ג כ"ט) למי חכלילת

שינוי נשתנות • דוגמת • צבע • פירושו בתלמוד.

(לג) כלומר היין יהיה נחשז כמים שמככסים בו בגדים
 מהפלגת ריבוי, אבל לא שיהיו מככסים בו ממש
 (רא"ם): (לד) פי' יו"ד זה אינו כינוי ליחיד המדבר
 בעד עצמו, אלא נוסף הוא לייפות הלשון, ואינו משמש כלום,
 וכמו מקימי מעפר דל שפירושו הקב"ה מקים, בני אהונו
 כמו בן אהונו (מ"ד): (לה) משום דקשה למה האריכות
 הזה של ב' פסוקים על ריבוי היין, ודי מה שאמר חכלילי
 עינים מיינ, גם משמע ליה חיצת אפרי שהוא לשון סחור
 וסביב שיסבב את ישראל להחזירם לירושלים, וזה יהיה רוח
 אפינו משיח ה', ופי' הכתוב ע"פ אונקלוס הוא עז"ה, כי
 יבא שילה אז (אפרי) יסחר פי' ישיבם ויחזירם (גפן) את
 ישראל הנקרא גפן שנאמר (ישעי' ה' ג') כי כרס ה' נבאות
 בית ישראל (עירה) סביבות עיר של משיח שהוא ירושלים
 (ולשרקה) עמא פי' עמו של הקב"ה הנקראו שורק (בני)
 יבנון מלשון בנין (אהונו) היכליה זה בית המקדש הנקרא
 אהנו מפני שער האיתון, ומה שאמר האונקלוס עוד יהון
 לדיקיא וכו', זה כמו דבר אחר על מאמר זה, וזה שאמר
 רבינו ועוד תרגמו (אונקלוס) בפנים אחרים, ולפי"ן יהיה
 ג"כ חיצת אפרי וחיבת עירה וחיבת שורקה כמו בדרך הא',
 אלא גפן יהיה פירושו הסנהדרין יושבי לשכת הגזית ולפניהם
 סביב התלמידים הנקראים בני אהנו כולם יסובבו את מלך המשיח אשר ילמד להם תורה (לבוש): (לו) פי' לפי האונקלוס
 יהיה פי' חיבת סותה לצוע בהרבה ובעונין, וא"כ חיבת לבשו שבכתוב שייך למעלה ולמטה עז"ה, ארגמן שהוא אדום כיין
 יהיה לבשו, גם יהיה מלוכס במלבושים אדומים כדס וכענינים ומיני ובעונין, כל זה הוא כינוי לפאר תפארתו ועושר גדולתו
 ומלכותו של מלך המשיח: (לז) פי' הגם שרז"ל לא פירשו בגד כמו האונקלוס אלא ציין, עכ"פ כולם מודים שקותה הוא
 לשון הסתה ושכרות פי' מסית את הזכר ומשכר את מי שמתכוין בהם:

אור החיים

תורה, ועיין מה שפירשו בפסוק (שהש"ר ב')
 הביאני אל בית היין, ואמר כי באמצעותה יהיה
 לבשו שהוא כינוי למלכות נכון אליו ללוכסו"ה,
 ואמר ודס ענינים וגו' נחכוון לומר כי אם יגיע
 זמן בגאולה ולא ימצא יין פירוש שאין בנו תורה
 תהיה בגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות אשר
 יצירון האומות לישראל כאומרים ז"ל (סנהדרין ז"ז):
 כי כשיגיע קץ הקטפס"ה ולא יהיה בישראל זכות
 לגאולס יעמיד להם מלך קשה כהמן וכו', והוא

שקדושה ולעמיד לזכר תחגלה בעולם שורש
 המלכות שבמשה שהוא עצמו מלך המשיח והוא
 דוד והוא ינון ושיילה:
כבס ציין וגו'. יתבאר על דרך אומרים ז"ל (ז"ח)
 פרשת בראשית) כי גלות ד' שבו יגלה הגואל
 העולם לריך שתהיה ציד ישראל מנות עסק התורה
 וזולת זה יתעבז מצוא, ולזה רמז באומרו כבס וגו'
 פירוש כי כמו של המלך המנופה שילה שמו הוא
 בחינת עסק התורה שיתעסקו ישראל ציינה של

אור בהיר

קבא זה פירוש חיבת כבס, פי' נקי ומכובס וכוון, וחיבת לבשו הוא גדולה ומלכות, ויהי פי' הכתוב עז"ה, כבס ציין לבשו ונקי וכוון
 יהיה מלכותו כשיהיה ע"י יין וזלס (כשיהיה ע"י יסורין) ענינים (גם אז יגמור גלותם, אבל) סותה (יהיה במדרגה
 קטנה). קבב פי' אחוס בצד, כלומר, סוף עם ביאת משיח לדקינו.

עירשנו

יא
יב
יג
יד
יז
יח
יט
כ
כא
כב
כג
כד
כה
כו
כז
כח
כט
ל
לא
לב
לג
לד
לה
לו
לז
לח
לט
מ
מא
מב
מג
מד
מה
מו
מז
מח
מט
נ
נא
נב
נז
נד
נה

מִיּוֹן וּלְבַן־שָׁנַיִם מִחֶלֶב: פ יג זְבוּלָן לְחוֹף יָמִים יִשְׁכֵּן וְהוּא לְחוֹף אֲנִית

בְּקִעְתָּהּ בְּעִיבוֹר וּבְעֵדְרֵי עֵנָא: יג זְבוּלָן עַל סַפְר יִמְמִיא יִשְׂרִי וְהוּא יִכְבֵּשׂ מְחֻזִּין בְּסַפִּינָן וְטוֹב

לקט בהיר

רש"י

לח) ר"ל אין שימוש של מ"ס כאן לומר שהענינים שלו יהיו יותר אדומים מן היין אלא פירושו מחמת ומפני רוב היין שיטחה יהיו אדומות, ואין הפי' שיהיה להם ממש עינים אדומות, שזה גנאי הוא וקללה היא ולא ברכה, אלא יהיה להם יין לרוב כל כך עד שראוי היה להאדיס עיניהם, וכן שניים לבנים כינוי הוא לרוב עדרי לאן, וזה יותר פשוט בכתוב מפירושו של אונקלוס, אבל הענין היינו הן, והאונקלוס פירש תיבת עינים ב' אופנים מלשון הרים שהם עינים לראות משם למרחוק, גם מלשון מעין ובורות, שהרים של יהודה יהיו אדומים מענבים אדומות ובורות ויקדים שלו יהיו מלאים יין ולא מים, ומיבת "שנים" מפרשו בקעה ושדה מלשון שני הסלעים שדה שבין ההרים, יהיו לבנים מעיבור דהיינו תבואה שהוא לבן מצפנים כחלב ובעדרי ענף הנותנים חלב לבן: טל) הכתוב אמר כאן ב' דברים, ורבינו

עינים, שכן דרך שותי יין* עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב, שיהא צאלרו מרעה טוב לעדרי לאן, וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין^{לח} ולכן שנים יהא מרוב חלב^{מ"א} ולפי תרגומו עינים לשון הרים, שמשם נופים למרחוק, ועוד תרגמו צפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים, נטוהי, וקבים שלו ולשון ארמי הוא, צמסכת עבודה כוכבים^{ע"ד}: נטוה ארתחו, יחורון בקעתיב תרגם* לשון שן הסלע^{ש"א י"ד ד}: (יג) זְבוּלָן לְחוֹף יָמִים. על חוף ימים תהיה ארצו, חוף כתרגומו סַפְרִית^ט מרק"א בלע"ז, והוא יהיה מלוי תדיר על חוף* אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא, שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממליא מזון לשבט

שינוי נוסחאות * כל שותי שכו * תרגום של שנים * אל האניות.

הסכים עם האונקלוס מה שפירש על רישא דקרא על ספר יממיה ישרי, כי פי' ספר בכל מקום עיר או כרך היושב על הגבול שבין ב' מדינות, וכאן פירושו גבול שבין הים והיבשה, כלומר ארצו של זבולן יהיה על הים, גבול מערבי של ארצו יהיה הים התיכון, ואח"כ מפרש רש"י סיפא דקרא והוא לחוף אניות שפירושו שחוף מזה שארצו יהיה על הים הוא זבולן בעצמו יהיה תמיד נמצא לחוף אניות, והוא הנמל, שהוא מקום אשר הספינות באות והולכות משם עם הפרקמטיא (רא"ם):

אור החיים

אומרו וצדס ענבים כי באמלעות היסורין ודכו הנפשות ויתבררו נילולות הקדושה כדרך שיתבררו באמלעות בחינת החורה אלא שזו מלאכתו נאה וזו מלאכתו בלחי נאה. ואומרו ענבים כי באמלעות היסורין תגמר הכנהם כגמר צישול פרי הגפן שהם הענבים. גם רמז כי לא ישלעו האומות לשפוך דם לזמור חילן או ענף או אשכול אלא ענבים פירוש גרגרין. ואמר סותה^{ק"י} לרמוז מדרגה קטנה למטה מהכסות כי הכות ירצה לשון כיסוי ההכרחי לשון מסוה^{ק"י}, והכוונה בזה כי הפרש גדול יהיה בין אם תהיה הגאולה באמלעות החורה והמלות אז יגלה בגילוי מלכות עליון לתהיה באמלעות הנקמה אשר תהיה בישראל יהיה בבחינת עני ורוכב וגו':

יב. חבלי ילי עינים וגו'. יכוין על דרך אומרו (תכלים ס"ח) מוליא אסירים כבושרות ודרשו ז"ל (צמד"ר פ"ג) צכי ושירות צכי למלרים ושירות לישראל, והוא אומרו חבלי עינים לשון אדמימות שהוא ענין הדינים שכל האדמימות יורה על עולם המשפט כי דמים דמים נגעו. ואמר מיין פירוש ממקור הדין שהוא היין, או ירמוז סיבת הנקמה היא מיין פירוש מלד מה שחבלו ופשעו צני תורה מללמוד^{ק"י} לצי לצי על דבר זה מעי מעי על אשר מנעו צני עולה אותנו מעסוק בחורת אל חי ועל זה ינקום. נקום בכתעוררות תגבורת הדינים. וצמן ענמו ולכן שנים מחלב ירָאָה לנו לזבן שנים מחלב, ואולי שירמוז באומרו

אור בהיר

קנב) ולא אמר כסותו. קנב) בלא כ"ף, כלומר, אינו מכסה בשלימות, כמו כסות שהוא מלשון כיסוי, אלא כמו פרגוד ומסוה. קנב) והמ"ס של מיין פירושו בשביל.

ימא ייכו צידון יד ואחסנתו חוקקא ז מעבדא

יששכרס) (דברי לגי) זבולן יו צאלים יהיה* כ (שמות כ"ו) גרם. חמ חזק שנט בין המע לו ליה התחומין פרקמטיל שיע י"הא

אמרו בגין מחתקן או כחמור דלל

ולבן על הבן יקוי והרחמים שהוא נוי לאתך וגו'

י"ד. יש

(נדב ל"ג) המשפחתי שצני תור כי המעג עשתי ז המוסר^{ק"י}

קנב) חמור

